

Copingstrategieën bij ervaringen met islamofobie

De omgangsvormen van Turks Nederlandse moslims tussen de 16 en 35 jaar oud in Nederland, bij ervaringen met islamofobie.

Masterscriptie Religie en Samenleving

Universiteit Utrecht

Auteur: Aslı Türkmen (6628613)

Begeleider: dr. Nico Landman

Tweede beoordelaar: dr. Mehdi Sajid

Oktober 2022

Inhoudsopgave

Dankwoord	4
Samenvatting	5
Hoofdstuk 1 Inleiding	6
1.1 Probleemstelling	6
1.2 Maatschappelijk relevantie	7
1.3 Wetenschappelijk relevantie.....	7
1.4 Opbouw scriptie en toegepaste methode	7
Hoofdstuk 2 Theoretisch kader	11
2.1 Introductie van islamofobie	11
2.2 Het Runnymede rapport.....	11
2.3 Het wetenschappelijk debat	14
2.3.1. <i>Definitie islamofobie</i>	14
2.3.2 <i>Alternatieven voor en kritiek op de term islamofobie</i>	18
2.4 Manifestaties en omvang	19
2.5 Islamofobie in Nederland	21
2.5.1 <i>Karakteristieken van de Nederlandse context</i>	21
2.5.2 <i>Omvang van islamofobie in getallen in Nederland</i>	22
2.6 Deelconclusie.....	24
Hoofdstuk 3 Copingstrategieën bij islamofobie	25
3.1 Copingstrategieën	25
3.2 Wetenschappelijke onderzoeken	29
3.2.1 <i>Wetenschappelijke onderzoeken binnen Nederland</i>	30
3.2.2 <i>Wetenschappelijke onderzoeken buiten Nederland</i>	38
3.3 Deelconclusie.....	46
Hoofdstuk 4 In gesprek met Turkse-Nederlanders over hun omgangsvormen met islamofobie.	48
4.1 Copingstrategieën Omlo en Aziza	48
4.2 Deelnemers	48
4.3 Bevindingen.....	49
4.3.1 <i>Wat houdt islamofobie in?</i>	49
4.3.2 <i>De ervaringen van de respondenten</i>	50
4.3.3 <i>De toegepaste copingstrategieën</i>	51
4.3.4 <i>De copingstrategieën van Omlo en Aziza versus de copingstrategieën van de respondenten</i>	56

4.3.5 <i>Dit had ik moeten doen</i>	57
4.3.6 <i>Motieven van de daders</i>	58
4.3.7 <i>Verandering in het leven na de ervaring</i>	59
4.3.8 <i>Organisaties en verenigingen, meldpunten</i>	59
4.3.9 <i>Vertegenwoordiging/presentatie van moslims en de islam in Nederland in diverse kanalen</i>	60
4.3.10 <i>Omgang met niet zelf ervaren anti-moslim sentiment binnen en buiten Nederland</i>	61
4.4 <i>Deelconclusie</i>	62
Hoofdstuk 5 Discussie	65
Bibliografie	70
Bijlagen	75
Bijlage 1.....	75
Bijlage 2.....	76
Bijlage 3.....	77
Bijlage 4.....	78

Dankwoord

Tijdens een intensieve en hectische periode heb ik onderzoek verricht naar de copingstrategieën van Turkse Nederlanders met islamofobie. In deze periode heb ik niet alleen geleerd een valide en betrouwbaar onderzoek op te zetten, maar ook om mijn schrijf- en zoekwerk beter te evalueren en corrigeren. Deze masterscriptie is niet slechts het resultaat van mijn eigen inspanningen, maar ook het resultaat van een aantal personen van wie ik steun en advies heb gekregen. Deze personen wil ik graag bedanken.

In de eerste plaats gaat mijn dank naar Dr. Nico Landman voor zijn begeleiding, professionele hulp en uitmuntend wetenschappelijk advies tijdens deze periode. Dankzij hem is het mogelijk geweest deze scriptie tot een goed einde te brengen.

Verder zou ik graag alle docenten van de pre-master en masteropleiding Religie en Samenleving aan de Universiteit Utrecht willen bedanken, die met hun waardevolle lessen hebben bijgedragen aan mijn persoonlijke ontwikkeling.

Ook wil ik graag mijn respondenten bedanken die onlangs alle drukte de tijd hebben vrijgemaakt om deel te nemen aan dit onderzoek. Zonder hen zou dit onderzoek niet mogelijk zijn.

Tot slot wil ik mijn familie en vrienden bedanken die mij ten alle tijden hebben gesteund en aangemoedigd tijdens mijn scriptieperiode. In het bijzonder gaat mijn dank uit naar mijn broer Ömer. Zijn aanmoediging en commentaar betekent veel voor mij.

Samenvatting

In dit onderzoek kijk ik naar welke copingstrategieën Nederlandse moslims met een Turkse achtergrond in Nederland toepassen, wanneer zij geconfronteerd worden met islamofobie. Dit onderzoek is een religiewetenschappelijk onderzoek waarbij ik voornamelijk gebruik maak van methoden en theorieën uit de sociologie voor dit sociaal-maatschappelijk fenomeen. Ik heb diepte-interviews afgenomen met Turkse-Nederlanders, tussen de 16 en 35 jaar, die een islamofobe incident hebben ervaren. Met dit onderzoek wil ik een bijdrage leveren aan wetenschappelijk literatuur door de minderheidsgroep zelf de ruimte te geven haar woord te doen over hoe zij het fenomeen ervaart en hiermee omgaat in Nederland.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de Turkse Nederlanders diverse copingstrategieën inzetten bij ervaringen met islamofobie. Zij reageren zowel actief als passief. Het meest toegepaste copingstrategie is de passieve, vermijdende strategie. Deze vermijdende strategie komt tot uiting vanwege diverse aspecten, zoals: shock, angst, afhankelijke positie, niet standvastig zijn, en geen steun van de omgeving krijgen. Gezien deze aspecten kan het incident zelf, de andere partij, de relaties tussen dader, slachtoffer en omstanders, en inschattingen van het eigen karakter leiden tot het toepassen van de vermijdende copingstrategie.

De actieve houding is ook aanwezig bij de respondenten. Deze bestaat uit een vijftal copingstrategieën: de verbindende copingstrategie, de copingstrategieën van het empathie tonen, het delen, het relativiseren en het zelf verdedigen. Het wegnemen van de negatieve gedachten – die verbonden zijn aan zijn/haar religie, het achterhalen van de redenen om de waarom de dader op die manier handelt, het opluchten van het hart en het opkomen voor zichzelf zijn redenen die naar voren komen voor het toepassen van de actieve copingstrategie.

Ook op islamofobie in de media en politiek en andere kanalen zoals het nieuws reageren de respondenten actief en passief. De passiviteit wordt bijvoorbeeld veroorzaakt, omdat de respondenten geen verandering kunnen brengen aan de negatieve beeldvorming in de media, zich niet wil verdedigen tegen iets waar zij eigenlijk niets mee te maken hebben, spanning willen voorkomen, het standpunt hebben dat een gesprek niet oplevert, geen tijd hebben om te reageren en/of de negatieve beeldvorming geaccepteerd hebben. De actieve houding komt onder andere neer op de eigen standpunt kenbaar maken, het delen van een tegengeluid in de eigen omgeving van de negatieve beeldvorming en het stemmen tijdens de verkiezingen. Diverse individuen kunnen tot diverse resultaten/copingstrategieën leiden.

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Probleemstelling

Sinds de publicatie van het Runnymede rapport en de terroristische aanslagen van 11 september 2001 heeft het fenomeen islamofobie onder andere aandacht gekregen binnen de literatuur (Werbner 2005, 5-9; Vertovec 2002, 19-33; Allen 2020, 1.3-5/29). Er is een onophoudelijk streven ontstaan om islamofobie en diens omvang te omschrijven en de islamofobe sentimenten te analyseren. Hoewel het fenomeen zich richt op moslims en/of burgers die in verband worden gebracht met moslims ligt de centrale focus in sociale debatten en wetenschappelijke onderzoeken over moslims voornamelijk bij de problematisering van de islamitische cultuur. De achterliggende redenen voor deze problematisering en de beleving ervan door moslims raakt op de achtergrond. Het maatschappelijke debat over moslims wordt dan ook vaak gevoerd zonder hun participatie aan het debat. Eveneens wordt in academisch onderzoek slechts beperkt ruimte gegeven aan deze minderheidsgroep zelf (De Nolf et al. 2021, 2). Met dit religiewetenschappelijk onderzoek wordt dan ook getracht meer inzicht te creëren in de beleving van moslims met islamofobie. Specifiek zal gekeken worden naar hoe Turkse Nederlanders omgaan met islamofobie. Het is algemeen bekend dat islamofobie een enorme invloed kan hebben op de doelgroep waarop het fenomeen zich richt. Om dergelijke stressvolle en emotionele levenservaringen te overwinnen, te verminderen of te accepteren kunnen individuen diverse inspanningen verrichten, oftewel copingstrategieën toepassen. Uit eerder gedane onderzoeken blijkt ook dat Turkse Nederlanders een van de grootste groepen is die het meest islamofobe incidenten meemaken.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt daarom: *Hoe gaan Nederlandse moslims met een Turks achtergrond tussen de 16- 35 jaar om met islamofobie?*

Om het antwoord op de hoofdvraag zo specifiek mogelijk te maken zijn er drie deelvragen opgesteld:

1. *Wat is islamofobie en hoe doet het zich voor in Nederland?*
2. *Wat voor strategieën staan moslims ter beschikking om met islamofobie om te gaan?*
3. *Hoe spreken Turks-Nederlandse moslims tussen de 16-35 jaar in Nederland over islamofobie en hoe zeggen zij ermee om te gaan?*

1.2 Maatschappelijk relevantie

Het is algemeen bekend dat het fenomeen islamofobie zich voordoet in Nederland, echter het specifieke aantal incidenten is onbekend. Het rapport “Meld Alledaagse Islamofobie” geeft aan dat de cijfers van de politie, antidiscriminatiebureaus, meldpunt internet discriminatie (MiND) en het College voor de Rechten van de Mens geen volledig beeld geeft van racisme, discriminatie en islamofobie in Nederland (Abaaziz 2019). Volgens een rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau worden niet alle incidenten vermeld, wat ons indirect een beeld geeft over de geregistreerde cijfers (Andriessen 2017). Ondanks de onvolledige cijfers is het mogelijk om aan te geven dat de Turkse en Marokkaanse Nederlanders, die ongeveer driekwart van de Nederlandse moslimpopulatie vormen, van alle onderzochte bevolkingsgroepen nog het vaakst islamofobe incidenten meemaken. Dit gebeurt op diverse plekken, zoals op de arbeidsmarkt, in de wijk, het onderwijs, de (sociale) media et cetera. Ook moskeeën blijven regelmatig doelwit van islamofobe incidenten, welke lopen van brandstichting, vernieling, bekladding tot bedreiging (KRO-NCRV 2017). Het is bijzonder dat Turkse moskeeën vaker doelwit zijn van islamofobe incidenten dan Marokkaanse moskeeën. Waarom deze vaker doelwit zijn, is niet duidelijk (van der Valk 2017).

Los van het fenomeen dat levende is in Nederland, is het ook belangrijk te vermelden dat onderwerpen als moslim, islam en islamofobie ook vaak besproken worden door de Nederlandse samenleving. Ook in de politiek zijn deze onderwerpen niet meer opzij te zetten. Hierdoor draagt dit onderzoek ook een maatschappelijke relevantie.

1.3 Wetenschappelijk relevantie

Zoals vermeld in de probleemstelling is er weinig onderzoek verricht naar de beleving van moslims met islamofobie. Er is niet alleen weinig onderzoek verricht onder de Nederlandse bevolking, maar ook onder andere bevolkingsgroepen. Met deze scriptie, waarin ik Nederlandse moslims met een Turks achtergrond de ruimte geef hun verhaal te doen, wil ik met name wetenschappers een inkijk geven in hun beleving met islamofobie. Dit onderzoek zal in die zin een belangrijke bijdrage leveren aan de wetenschap.

1.4 Opbouw scriptie en toegepaste methode

In het volgende hoofdstuk wordt het theoretisch kader uiteengezet. Het wetenschappelijk debat rondom islamofobie en hoe het fenomeen zich voordoet in Nederland wordt daarin beschreven.

Er is een zee van definities als wij het hebben over islamofobie. In die zin is het belangrijk om een definitie van islamofobie te hanteren of eventueel zelf één te vormen. Om de islamofobe ervaringen van de Turks Nederlandse moslims te kunnen filteren, heb ik ervoor gekozen om de volgende definitie van islamofobie als basis te nemen.

“Islamofobie is een historisch-maatschappelijk ideologie die met behulp van beelden, symbolen, teksten, feiten en interpretaties een negatieve betekenis geeft aan ‘de islam’ en aan ‘moslims’. Zo worden de perceptie, de betekenisgeving, het begrip, de attitudes en het gedrag van mensen tegenover de islam en moslims beïnvloed ten gunste van sociale uitsluiting van moslims als ‘de ander’ en ten gunste van discriminerende, ongelijke behandeling in het culturele, sociale, economische en politieke domein. Hierbij worden vaak ook personen inbegrepen die op grond van uiterlijke kenmerken of etnische afkomst worden gezien als islamitisch, maar dat niet zijn. Islamofobie als eigentijdse vorm van uitsluiting en discriminatie kent noodzakelijkerwijs religieuze of religiegebonden aspecten, als ook vaak etnische en gender aspecten. Deze aspecten zijn nauw met elkaar verweven” (Van der Valk 2012, 33)

Dit is de definitie die Van der Valk geeft aan islamofobie. Zij omschrijft islamofobie als een historisch-maatschappelijk ideologie die een negatieve betekenis geeft aan de islam en aan moslims. Deze ideologie beïnvloedt bijvoorbeeld het begrip, het gedrag van mensen en leidt tot uitsluiting, discriminatie en ongelijke behandeling op diverse vlakken in de samenleving. Tijdens de diepte-interviews zal geanalyseerd worden of de Turks Nederlandse moslims de dader van het islamofobe incident (persoonlijk) kent en als dat het geval is welke motieven (volgens hen) de dader tot de daad heeft gebracht. Ideologische motieven die uit de islamofobe ervaringen naar voren komen, zullen uiteraard ook meegenomen worden in de analyse. De verwachting is dat hiermee inzicht wordt verkregen op islamofobie als een ideologie en de relatie van deze ideologie met de islamofobe incidenten. Meer informatie over de diepte-interviews volgt later.

In hetzelfde hoofdstuk wordt ook de manifestaties van islamofobie besproken. De zes clusters van Sayyid, waarin de islamofobe incidenten worden onderverdeeld in zes categorieën, zal in dit onderzoek ook in ogenschouw worden genomen. Dit om enige houvast te hebben en grenzen te stellen voor het categoriseren van de islamofobe ervaringen van de respondenten.

Het literatuuronderzoek gaat verder in hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk worden de soorten copingstrategieën onderzocht. In het vervolg worden enkele wetenschappelijke artikelen/onderzoeken, zowel binnen als buiten Nederland, geanalyseerd met betrekking tot de omgangsvormen van moslims met islamofobie. Literatuur over dit onderwerp blijft beperkt.

Terugkerend op de soorten copingstrategieën. In deze scriptie zullen de vier copingstrategieën van Omlo en de drie copingstrategieën van Aziza als basis fungeren. De vier copingstrategieën van Omlo zijn gericht op de ouders of op de als negatief ervaren omgeving: 1. Polariserend (men gaat de confrontatie aan), 2. Vermijdend, 3. Conformerend (men past zich aan de omgeving aan om conflicten te voorkomen, 4. Verbinding (men zoekt het gesprek met de omgeving). De drie copingstrategieën van Aziza richt zich daarentegen op het zelf psychologisch verwerken van de negatieve ervaring: 1. Relativering en troost (onder meer in de religie zelf), 2. Steun bij eigen omgeving zoeken, 3. Hulp van een therapeut zoeken. De copingstrategieën van Omlo en Aziza vullen elkaar aan, waardoor zij als basis zullen fungeren in dit onderzoek. Specifiek zal gekeken worden hoe deze copingstrategieën van Omlo en Aziza overeenkomt met de typologie van strategieën die uit dit onderzoek naar voren zal komen.

Hoofdstuk 4 is het hoofdstuk waarin ik een kwalitatieve analyse uitvoer en antwoord geef op mijn laatste deelvraag. Ik heb ervoor gekozen om tien diepte-interviews af te nemen. Op deze manier was het mogelijk een diepgaand beeld te krijgen van de individuele ervaringen, gedragingen en opvattingen van mijn respondenten met betrekking tot islamofobie.

Voor het interview heb ik de doelgroep (Nederlandse moslims met een Turks afkomst tussen de 16 en 35 jaar) op twee manieren benaderd:

- 1) via social media. Hiervoor zijn berichten gedeeld in studentengroepen. Via deze route ben ik in contact gekomen met drie respondenten.
- 2) via de sneeuwbalmethode. Hiervoor heb ik aan mijn naaste omgeving een oproep gedaan om deel te nemen aan mijn onderzoek. Ook heb ik aan de naaste omgeving gevraagd dit onderzoek te delen onder andere Turks Nederlandse jongeren tussen de 16-35 jaar en ervaring hebben met racisme, discriminatie of andere vormen van uitsluiting op basis van hun religie. Via deze route ben ik in contact gekomen met zeven respondenten.

De diepte-interviews hebben allemaal in een niet fysieke omgeving plaatsgevonden. Acht interviews heb ik door middel van beeldbellen afgenomen op afgesproken tijdstippen. Twee

interviews hebben slechts telefonisch (zonder beeld) plaatsgevonden. Tijdens het interview heb ik ook gevraagd om toestemming voor het opnemen van het gesprek. De toestemming heb ik gekregen en de interviews zijn ook getranscribeerd. De passages in dit hoofdstuk zijn dus ook de woorden van mijn respondenten. De volledig uitgewerkte transcripten zijn in deze weergave, in verband met de vertrouwelijke aard van de gesprekken, weggelaten.

De respondenten bestonden uit negen dames en één heer. Hoewel de leeftijd van de doelgroep was vastgesteld op 16-35 jaar, lag de leeftijd van de geïnterviewden tussen de 22-32 jaar. De respondenten identificeren zichzelf als moslim. De meerderheid van de geïnterviewden verblijft in de stad Rotterdam. De overige respondenten komen uit de steden Steenwijk, Almere en Arnhem. Verder studeren de respondenten aan of zijn afgestudeerd van het hoger beroepsonderwijs of universiteit. Meer informatie over de interviews en de resultaten zijn te vinden in dit hoofdstuk.

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader

In deze scriptie draait het om hoe Turkse-Nederlanders tussen 16 en 35 jaar omgaan met islamofobie. Het fenomeen islamofobie vormt een belangrijk startpunt voor dit onderzoek. In dit hoofdstuk schets ik daarom het wetenschappelijk debat rondom islamofobie. Daarbij kunnen wij bijvoorbeeld denken aan de volgende vragen. Wat betekent islamofobie? Kan het fenomeen met een ander woord omschreven worden? Wat voor kritiek wordt geuit op islamofobie? Na het wetenschappelijk debat bespreek ik hoe islamofobie zich voordoet in Nederland. Aan het eind van dit hoofdstuk zal ik de deelvraag “wat is islamofobie en hoe doet het zich voor in Nederland?” beantwoorden. Ook kondig ik in de deelconclusie (nogmaals) aan welk definitie van het fenomeen ik zal aanhouden in het vervolg van mijn scriptie.

2.1 Introductie van islamofobie

De term islamofobie verscheen voor het eerst in 1922 in het Franse artikel *L'Orient vu de l'Occident* van Etienne Dinet and Slima Ben Ibrahim. Alhoewel de term bijna honderd jaar oud is, heeft het woord islamofobie pas sinds de jaren negentig populariteit verkregen binnen de politiek, in de media en academische wereld (Cesari 2006, 5). Het invloedrijke rapport “Islamophobia: a challenge for us all”, gepubliceerd in 1997 door de *Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia* heeft hierin een belangrijke rol gespeeld. Dit rapport was immers de eerste bron die een duidelijke definitie van islamofobie formuleerde: “ongegronden vijandigheid tegenover de islam en daarom angst en afkeer van alle of de meeste moslims.” (Allen 2010, 15; Runnymede Trust 1997, 1; Van der Valk 2012, 17).

Hoewel het Runnymede rapport een aanzienlijke invloed heeft gehad op de manier waarop islamofobie (over het algemeen) begrepen wordt, is er in werkelijkheid weinig overeenstemming over de term islamofobie en het beschreven fenomeen an sich. Sinds de publicatie van het Runnymede rapport is er onder andere in de politiek en literatuur een onophoudelijk streven ontstaan om het fenomeen te beschrijven, hetgeen gepaard gaat met een eindeloos debat over de legitimiteit van de term islamofobie (Werbner 2005, 5-9; Vertovec 2002, 19-33; Allen 2020, 1.3-5/29). In het vervolg zal dit uitgebreid besproken worden. Gezien de grote impact ervan, zal echter het Runnymede-rapport eerst onder de loep worden genomen.

2.2 Het Runnymede rapport

Het Runnymede rapport, zoals voorheen vermeld, is gepubliceerd in 1997 door de Runnymede

Trust Commission. Dit is een Britse organisatie die staat voor bevordering van multi-etniciteit en bestrijding van discriminatie (Runnymede, n.d.). In het rapport beschrijft de organisatie islamofobie als een ongegronde vijandigheid tegenover de islam en daarom angst en afkeer van alle of de meeste moslims. Het rapport geeft vervolgens aan dat karakteristieken van het fenomeen, zoals angst en afkeer van moslims, diepgeworteld liggen in de geschiedenis (Runnymede 1997, 1-4; Van der Valk 2012, 17).

Of islamofobie een oud of nieuw fenomeen is, is echter een punt van discussie. Hoewel de meerderheid van de wetenschappers islamofobie ziet als een huidig/nieuw fenomeen dat vrij onafhankelijk is van de geschiedenis, zijn er ook academici die op een lijn zitten met het Runnymede rapport (Allen 2020, 3. 2/26). De academici die stellen dat islamofobie een nieuw fenomeen is, kijken voornamelijk naar (recente) gebeurtenissen, zoals de arbeidsmigratie sinds 1960 en de groei van discriminatie, de sjah van Iran die verdreven werd in 1979, de Rushdie-affaire, het einde van de Koude Oorlog en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie (welke een nieuw vijandbeeld (de islam) in het westen introduceerde), een serie aan nationale en internationale voorvallen (waarmee dit vijandbeeld sinds de jaren tachtig levend wordt gehouden en aangepast wordt aan nationale contexten). Kortom het zijn de naoorlogse gebeurtenissen die vooral centraal staan bij deze academici om toe te lichten dat islamofobie een recent verschijnsel is (Van der Valk 2012, 18-34).

Zoals vermeld zijn er ook academici die op een lijn zitten als het Runnymede rapport. Deze academici gaan verder terug dan de naoorlogse geschiedenis. De Christelijke retoriek in de periode van de kruistochten, het Europese imperialistische en racistische discours tijdens/na de negentiende-eeuwse koloniale ontmoeting zijn enkele gebeurtenissen die de huidige islamofobie volgens hen mede vormgeeft (Milton-Edwards 2002, 32-48). Al werd de term islamofobie toen niet gebruikt, voorlopers van het verschijnsel waren dus reeds aanwezig.

Hoewel verwijzingen verder teruggaan dan de naoorlogse geschiedenis, moet islamofobie niet slechts gezien worden als een oud fenomeen. Zoals Ineke van der Valk beschrijft heeft “islamofobie wortels in de geschiedenis, maar het kent recent een opleving onder invloed van internationale ontwikkelingen en ontwikkelingen in de etnisch diverse samenleving” (Van der Valk 2012, 22). Ieder verschijnsel vertoont nu eenmaal karakteristieken van de politieke, sociale, culturele en religieuze omstandigheden uit zijn tijd. Als een recent verschijnsel dezelfde karakteristieken vertoont als een verschijnsel in de geschiedenis, blijft ieder vorm van islamofobie hetzelfde en toch ook weer anders (Allen 2020, 3. 2/26; Hussein 2004: 115-129).

Terugkerend op de Runnymede definitie van islamofobie: het Runnymede rapport definieerde islamofobie als een ongegronde vijandigheid tegenover de islam en daarom angst en afkeer van alle of de meeste moslims (Runnymede Trust, 1997: 4). Deze definitie is ontwikkeld op basis van de “*closed views*” die volgens de auteurs van het rapport de aard van anti- islamitische vooroordelen beschrijven. Deze gesloten opvattingen bestaan uit een achttal criteria (Runnymede Trust, 1997: 5):

1. *“Islam is seen as a monolithic bloc, static and unresponsive to change.”*
2. *“Islam is seen as separate and other – it does not have values in common with other cultures, is not affected by them and does not influence them.”*
3. *“Islam is seen as inferior to the west and as barbaric, irrational, primitive and sexist.”*
4. *“Islam is seen as violent, aggressive, threatening, supportive of terrorism and engaged in a clash of civilizations.”*
5. *“Islam is seen as a political ideology and is used for political or military advantage.”*
6. *“Criticisms made of the west by islam are rejected out of hand.”*
7. *“Hostility towards islam is used to justify discriminatory practices towards Muslims and exclusion of Muslims from mainstream society.”*
8. *“Anti-muslim hostility is seen as natural or normal.”*

Indien één of meerdere criteria van de “*closed views*” aanwezig is/zijn in een handeling, motief of denkbeeld van een individu, groepering, instelling of overheid, dan kan de handeling et cetera volgens het Runnymede rapport als islamofob worden beschouwd (Runnymede 1997, 5; de Koning 2019, 7). Als dat niet het geval is, dan valt deze handeling, motief of denkbeeld in de categorie “*open views*”, welke ook bestaat uit een achttal criteria. Deze “*open and closed views*” dienen volgens de auteurs van het Runnymede rapport er voornamelijk voor, om een duidelijk onderscheid te kunnen maken tussen legitieme kritiek en islamofobie. Het niet eens zijn met

of afkeuren van bepaalde islamitische geloofsstandpunten is immers niet intrinsiek islamofobisch of vooroordelend (Runnymede 1997, 4-5). Alhoewel deze achttal criteria volgens de Runnymede auteurs een duidelijk onderscheid maakt tussen enerzijds islamofobie en anderzijds religiekritiek, blijft het moeilijk om een duidelijk onderscheid te maken tussen deze twee aspecten (Van der Valk 2012, 17). De inhoud van deze twee termen blijft immers (altijd) een punt van discussie.

Het rapport beschrijft uiteraard niet alleen een definitie van islamofobie en een achttal criteria waarmee het fenomeen gemeten kan worden. Diverse aspecten worden in het rapport besproken, zoals de geschiedenis van de islam in Engeland, de wijze waarop de islam in de media plaatsvond, de religieuze en etnische aanslagen die werden gepleegd, de islam die door het Westen wordt gezien als de ander, de ontstane marginalisatie, moslims die op diverse velden doelwit zijn van de vooroordelen, verbale en fysieke geweld en/of schade die wordt verricht aan publieke of persoonlijke eigendommen van moslims, het niet rekening houden met de religieuze behoeften van moslims et cetera. Wat in het Runnymede rapport met name wordt benadrukt is dat islamofobie de laatste twintig jaar (inmiddels veertig jaar terug) explicieter, extremer en gevaarlijker is geworden (Runnymede 1997, i-60).

De auteurs van het Runnymede rapport hadden voornamelijk het doel om in diverse velden bewustzijn te creëren over het fenomeen islamofobie. Het rapport geeft aanbevelingen voor praktische actie die door de overheid, leraren, advocaten, journalisten, religieuze leiders en gemeenschapsleiders ondernomen dienen te worden. Met de reeks standpunten die het rapport had gepresenteerd verwachtte de organisatie brede steun te krijgen. Ook verwachtten zij dat de reeks voorstellen zullen resulteren in beslissende actie om discriminatie en vooroordelen (gericht tot moslims) uit te bannen in de Britse samenleving (Runnymede 1997, iii). Of de verwachtingen daadwerkelijk zijn uitgekomen is nog maar de vraag. Wel is met zekerheid aan te geven dat het Runnymede rapport voor veel wetenschappers tot diverse uitdagingen heeft geleid (Allen 2010, 55; Bleich 2011, 1581-1600; Van der Valk 2012, 17).

2.3 Het wetenschappelijk debat

2.3.1. *Definitie islamofobie*

Zoals eerder vermeld is na de publicatie van het Runnymede rapport een onophoudelijk streven ontstaan om het fenomeen islamofobie te beschrijven. Wetenschappelijke definities breidden zich uit tot buiten de grenzen waar het fenomeen voor het eerst opdook en werd erkend. Hiermee wordt bedoeld dat islamofobie, als gevolg van het Runnymede rapport, in 1997 in de Britse

publieke en politieke ruimte is binnengekomen en naderhand politieke erkenning heeft verkregen. Dat diverse academische definities zich uitbreidden tot buiten de grenzen van het Verenigd Koninkrijk was vooral duidelijk in Europa, waar verschillende benaderingen van begrip en definitie begon te ontstaan (Allen 2020, 2. 1/12, 3. 5/26). In Oostenrijk bijvoorbeeld definieert hoogleraar Hödl islamofobie als een vijandige houding of praktijk tegen moslims en de islam, die door grote groepen in de samenleving is geaccepteerd en omarmd (Hödl 2010, 443). In België geeft hoogleraar Zemni de voorkeur aan een minimalistische benadering voor islamofobie, welke hij omschrijft als de dehumanisatie van moslims (Zemni 2011, 39). Net als bij de Runnymede definitie staan bij deze definities de emotionele componenten en de gedragscomponenten centraal. Ook zijn definities van islamofobie aanwezig waarin deze twee componenten wel onderdeel van uitmaken, maar niet centraal staan. In Nederland bijvoorbeeld, geeft Ineke van der Valk een volgende, tamelijk omvangrijke definitie van islamofobie:

“Islamofobie is een historisch-maatschappelijk ideologie die met behulp van beelden, symbolen, teksten, feiten en interpretaties een negatieve betekenis geeft aan ‘de islam’ en aan ‘moslims’. Zo worden de perceptie, de betekenisgeving, het begrip, de attitudes en het gedrag van mensen tegenover de islam en moslims beïnvloed ten gunste van sociale uitsluiting van moslims als ‘de ander’ en ten gunste van discriminerende, ongelijke behandeling in het culturele, sociale, economische en politieke domein. Hierbij worden vaak ook personen inbegrepen die op grond van uiterlijke kenmerken of etnische afkomst worden gezien als islamitisch, maar dat niet zijn. Islamofobie als eigentijdse vorm van uitsluiting en discriminatie kent noodzakelijkerwijs religieuze of religiegebonden aspecten, als ook vaak etnische en gender aspecten. Deze aspecten zijn nauw met elkaar verweven” (Van der Valk 2012, 33).

Deze omschrijving gaat verder dan de definitie van de Runnymede Trust. De Runnymede Trust omschrijft islamofobie als een uiting van gevoelens van angst en haat. Socioloog Van der Valk benadrukt echter in haar definitie niet alleen de emotionele en gedragscomponenten van islamofobie – zoals de Runnymede definitie - maar ook de cognitieve componenten. Het woord ideologie is in die zin ook belangrijk in haar definitie. Deze term heeft Van der Valk overgenomen van Chris Allen, een Europese socioloog die wereldwijd bekend staat om zijn studies over islamofobie. Daarover zal in het vervolg wat meer worden verteld. Voor nu is het belangrijk om aan te geven dat het bij deze ideologie erom gaat hoe feiten, representaties en meningen worden ingezet om een negatieve betekenis te geven aan moslims en de islam. Zo

worden gevoelens, attitudes en gedragingen van mensen beïnvloed in het voordeel van sociale uitsluiting en discriminerende behandeling van moslims. Een voorbeeld die islamofobe ideologie verduidelijkt is het bloedbad die de Noorse rechtsextremist Anders Breivik heeft verricht in Oslo. Breivik handelde uit ideologische motieven. Hij wou niet alleen een einde maken aan de islamisering van Noorwegen, maar ook degenen die verantwoordelijk zijn daarvoor. Voor zover bekend verrichtte Breivik zijn islamofobe daden alleen. In zijn motieven en standpunten maakt hij echter wel deel uit van een breder, vooral virtueel netwerk dat zich richt tegen moslims en de islam. Dit blijkt onder andere uit het brede manifest die hij had opgesteld. Dit is een extremistisch voorbeeld van een islamofobe ideologie die wereldwijd door veel mensen en bewegingen wordt gedeeld (Alexander Leeuw 2012; Van der Valk 2013; Van der Valk 2012, 11-33).

Wat ook in haar definitie van islamofobie terugkomt is dat deze ideologie het product is van historisch en maatschappelijk ontwikkeling. In haar boek 'Islamofobie en Discriminatie' licht zij toe dat discriminatie als maatschappelijk praktijk onlosmakelijk verbonden is geweest met de postkoloniale trek en arbeidsmigratie naar westerse landen. Welke groepen doelwit zijn van discriminatie en waarom zij gediscrimineerd worden is in de afgelopen halve eeuw verandert. Voor de arbeidsmigratie in de jaren zestig waren Zuid-Europese gastarbeiders voornamelijk doelwit van discriminatie. Na de arbeidsmigratie is dit verschoven naar Surinamers (in de jaren zeventig) en later naar de Marokkanen en Turken. Voor de groepsidentiteit werd niet langer nationaliteit, etniciteit of verblijfstatus als het meest bepalend gezien, maar religie. Met andere woorden discriminatie vindt meer plaats op basis van religie en minder op basis van nationaliteit, etniciteit of verblijfstatus. Zo wordt er minder gesproken over Turken en Marokkanen, Somaliërs en Afghanen, en meer gesproken over moslims. Ook hebben internationale gebeurtenissen (bijvoorbeeld de sjah van Iran die verdreven werd in 1979 of de Rushdie-affaire) een invloed gehad op de (verschuiving in) beeldvorming van moslims (Van der Valk 2012, 18-19).

Zoals aangekondigd heeft Van der Valk de term ideologie overgenomen van Allen. Allen geeft ook een zeer uitgebreid definitie van het fenomeen islamofobie.¹ Hij ziet islamofobie als een ideologie die informeert en negatief betekenis geeft aan moslims en de islam. De ideologische betekenissen worden (met behulp van diverse middelen) verspreid. De ideologie vertaalt zich vervolgens naar uitsluitende en discriminerende praktijken tegen

¹ Zie bijlage 1

moslims, waaronder ook de geweldsdaden vallen. Allen licht in zijn definitie ook toe dat islamofobie niet beperkt blijft tot expliciete of directe relaties van macht en overheersing, maar dat het fenomeen ook tot uiting komt in alledaagse situaties en (gewone) burgers onderling.

Gezien de bovenstaande definities is het niet duidelijk hoe een ideologie überhaupt gemeten kan worden.

Een ander definitie, dit keer buiten de grenzen van Europa, is de definitie van hoogleraar Mehdi Semati. Ook Semati beschrijft islamofobie als een ideologie en een verwant vorm van racisme:

“Islamophobia is a cultural-ideological outlook that seeks to explain ills of the (global) social order by attributing them to Islam. It is a way of thinking that conflates histories, politics, societies and cultures of the Middle East into a single unified and negative conception of Islam. It is an ideology in which the ‘backwardness’ of the other is established through an essentialized Islam. It is, as a form of racism, an essentialist view of peoples whose culture it deems ‘different’ in an eternal, fixed, and immutable fashion. It is a way of conceptualizing (international) politics that explains political acts and political violence not in terms of geopolitical calculations, motives, and actors, but in terms of religion. Islamophobia posits ‘Islam’ as a conception of the world that is incompatible with modernity, with civilization, and, more important, with Euro-Americanness. Islamophobia, on the one hand, creates difference (the ‘other’) and, on the other hand, erases difference (all of ‘them’ are the ‘same’)” (Semati 2010, 266-267).

Hoewel het niet gauw zichtbaar is in de hierboven genoemde voorbeelden heeft binnen de wetenschap een omslag plaatsgevonden over hoe islamofobie gedefinieerd wordt. Die omslag werd onder andere veroorzaakt door een meer kritische aanpak van onderzoek naar islamofobie. In pre-kritische studies, zoals Allen deze benoemt, wordt islamofobie meer omschreven als haat en afkeer van moslims. In de post-kritische studies wordt islamofobie meer begrepen als een verwant of vorm van racisme (Allen 2020, 7-8/26). De Runnymede definities van islamofobie is een voorbeeld waar deze omslag duidelijk zichtbaar is. Zoals voorheen vermeld werd islamofobie in het eerste Runnymede rapport (1997, 1) omschreven als “een ongegronde vijandigheid tegenover de islam en daarom angst en afkeer van alle of de meeste moslims.” Deze definitie was beperkt tot de emotionele componenten van haat en afkeer (Van der Valk 2012, 17). In het tweede Runnymede rapport “*Islamophobia: Still a challenge for us all*”,

gepubliceerd in 2018 ter gelegenheid van het twintig jarig jubileum van het eerste rapport, wordt islamofobie gelijkgesteld aan anti-moslim racisme:

“Islamophobia is any distinction, exclusion or restriction towards, or preference against, Muslims (or those perceived to be Muslims) that has the purpose or effect of nullifying or impairing the recognition, enjoyment or exercise, on an equal footing, of human rights and fundamental freedoms in the political, economic, social, cultural or any other field of public life (Runnymede 2017, 1)”

In deze nieuwe definitie van islamofobie door de Runnymede organisatie staat onderscheid, beperking en/of uitsluiting van moslims centraal. Dit leidt ertoe dat moslims beperkt worden in hun mensenrechten en fundamentele vrijheden. Deze beperkingen kan ofwel het doel ofwel het gevolg zijn van de discriminatie en/of uitsluiting. Vergeleken met de drie voorgaande definities is belangrijk om te vermelden dat in deze herziene definitie het woord ideologie niet terugkomt. Centraal staat de daden die als islamofob beschouwd kunnen worden.

Gezien de grote omvang van de literatuur, zowel binnen als buiten Europa, is het niet mogelijk alle definities in deze scriptie op te nemen. Echter zoals in de voorbeelden te zien is, is veel variatie aanwezig. Het is moeilijk voor te stellen hoe de onderscheidende componenten van elke van deze definities ooit op een coherente of zinvolle manier zullen samenkomen. In enkele gevallen heeft dit zelfs ertoe geleid dat de term islamofobie helemaal is vervangen (Lean 2019, x).

2.3.2 Alternatieven voor en kritiek op de term islamofobie

Er zijn andere mogelijke termen en uitdrukkingen die verwijzen naar negatieve gevoelens en houdingen tegenover de islam en moslims, zoals intolerantie tegen moslims, anti-moslim vooroordelen, anti-moslim onverdraagzaamheid, haat tegen moslims, anti-islamisme, anti moslimisme, moslimofobie, demonisering van moslims en de islam (Richardson 2012, 1; Bleich 2011, 1584).

Academicus Fred Halliday geeft bijvoorbeeld de voorkeur aan de term anti-moslimisme. Hij geeft aan dat het woord islam in islamofobie de indruk wekt alsof deze een *essentialized* geheel is. Hiermee wordt niet slechts de diversiteit binnen een religie verborgen, maar worden ook degenen (binnen een moslimgemeenschap) die meer een eigen conservatieve agenda willen promoten onbewust geholpen. Of het nu gaat om de status van vrouwen, het recht op vrijheid

van meningsuiting, het recht om afstand te doen van de religie en dergelijke. Ook geeft hij aan dat de islam als religie in het verleden, in de tijd van de kruistochten of reconquista, de vijand was. De aanvallen nu zijn niet gericht tegen de islam als religie, maar tegen moslims als volk. Dat de term islamofobie alle kritiek op de islam dreigt te stigmatiseren is een laatste argument die Halliday benoemt, om de term islamofobie niet te gebruiken (Halliday 1999, 898-899). Kortom de kritische beschouwingen op de term islamofobie hebben voornamelijk betrekking op de onnauwkeurigheid, onbedoelde gevolgen van de term en de politieke geladenheid ervan (Bleich 2011, 1584; Kaya 2014, 2).

Het definiëren en verfijnen/vervangen van de term islamofobie is eigenlijk een rechtstreeks gevolg van het feit dat er onder wetenschappers en anderen een toegenomen bewustzijn is van het fenomeen. Of het nu gaat om angst, vrees, haat, vijandigheid of een historisch gewortelde ideologie die leven geeft aan uitsluitingspraktijken en discriminatie, het blijft een feit dat overal waar islamofobie aanwezig is, onrecht heeft plaatsgevonden en is vastgesteld tegen één groep van mensen door een ander (Lean 2019, x).

2.4 Manifestaties en omvang

Islamofobie omvat, zoals de voorbeeld definities aangeven, een negatieve attitude, zichtbaar in de handelingen tegenover de islam en moslims. Volgens het Runnymede rapport manifesteert islamofobie zich in vier aspecten: (1) sociale uitsluiting (bijv. van politiek en overheid, van werkgelegenheid, en van management en verantwoordelijkheid), (2) geweld (bijv. fysiek geweld, vernieling van eigendom, en verbaal geweld), (3) vooroordelen (bijv. in de media en in alledaagse gesprekken), en (4) discriminatie (bijv. in arbeidspraktijken en bij het verlenen van diensten zoals onderwijs en gezondheidszorg) (Runnymede 1997, 11-12). Volgens hoogleraar Sayyid (2014) manifesteert islamofobie zich in zes hoofdclusters: (1) "aanvallen op personen die als moslim worden beschouwd." Deze aanvallen kunnen worden gepleegd door willekeurige individuen of door (semi-)georganiseerde groepen die samenwerken. Deze aanvallen omvat schreeuwen, beledigen, duwen, spugen, hoofddoeken trekken van moslimvrouwen, verschillende vormen van slaan en moord; (2) "aanvallen op eigendommen die in verband gebracht wordt met moslims: moskeeën, begraafplaatsen, bedrijfspanden." Deze aanvallen kunnen bestaan uit vandalisme (gebroken ruiten, varkenskoppen in moskeeën smijten, graffiti), brandstichting, ontheiliging van moslimgraven; (3) "daden van intimidatie." De vorm van intimidatie kan bestaan uit marsen door gebieden met grote moslimpopulaties. Het kan gaan om reclamecampagnes die waarschuwen voor het gevaar van de islam, maar ook

om het verbranden van de koran of demonstraties tegen de bouw van moskeeën of culturele centra; (4) “dat wat kan gebeuren in institutionele omgevingen, waarin degenen die als moslim worden beschouwd een minder gunstige behandeling krijgen dan hun leeftijdsgenoten in vergelijkbare posities binnen dezelfde organisaties.” Dergelijk handeling kan de vorm aannemen van intimidatie, pesterijen, gemunte grappen, taakverdeling en prestatiebeoordelingen waarbij degenen die als moslim worden beschouwd ongunstig worden behandeld of commentaar krijgen; (5) “Het vijfde cluster van islamofobie verwijst naar incidenten waarbij er in het publieke domein een aanhoudende en systematische uitwerking is van commentaren die moslims en/of de islam in diskrediet brengen.” Deze minachting kan min of meer subtiel zijn. Bijvoorbeeld het publiceren van de koran met Mohammed als auteur genoemd of het hergebruiken van middeleeuwse christelijke polemieken als de 'waarheid' over de islam of het lezen van specifieke misdaden als gemotiveerd door de islam of de moslimcultuur. Deze vorm van islamofobie kan worden verwoord op internethaat websites, kranten, tijdschriften of andere media. Het kunnen feitelijke of fictieve programma's zijn; (6) “Islamofobie waarin de staat (in de vorm van zijn functionarissen) een actieve rol speelt. Deze kunnen bestaan uit intensivering van het toezicht op moslimpopulaties met behulp van technologie, provocateurs van agenten en betaalde informanten” (Sayyid 2014, 15-16). Net als het Runnymede rapport merkt Sayyid op dat deze clusters van islamofobie met elkaar verbonden zijn en elkaar versterken. Hij wijst er ook op deze clusters niet exclusief bedoeld zijn voor alleen uitvoeringen van islamofobie; ze zijn ook te vinden in uitvoeringen van antisemitisme en racisme in het algemeen (Sayyid 2014, 16). Deze clusters van Sayyid zal bij de interview-analyses nogmaals aan bod komen.

In heel de wereld zijn diverse rapporten verschenen die de omvang van islamofobie vastleggen. Een voorbeeld hiervan is het rapport opgesteld door een Amerikaans islamitische burgerrechten- en belangenbehartigingsgroep genaamd CAIR (Council on American-Islamic Relations). De organisatie geeft aan dat de haatmisdrijven tegen moslims in Amerika is toegenomen. Deze toename is bijvoorbeeld te zien in het onderwijs en op de werkvloer (CAIR 2017, 2-11). De organisaties *European Network Against Racism* (ENAR) en *the Foundation for Political, Economic and Social Research* (SETA) zijn voorbeeld organisaties die rapporten uitbrengen over de toestand in Europa. Ook zij geven een aanhoudende toename van haatmisdrijven tegen moslims aan. Extreemrechts die eveneens toeneemt in de samenleving speelt voorzeker een belangrijke rol in het groter worden van islamofobie (Bayrakli en Hafez 2019, 7-56; Enar 2017, 3).

2.5 Islamofobie in Nederland

Net als antisemitisme is islamofobie geen fenomeen dat spontaan is ontstaan in de Nederlandse samenleving. Het fenomeen is onder andere het product van activiteiten georganiseerd door anti-islamitische bewegingen/groeperingen. De politieke partij PVV is een voorbeeld hiervan. Hun interesses, strategieën en tactieken hebben een grote impact op islamofobie. Daarnaast verschijnt het fenomeen nooit in een sociaal vacuüm, maar in een specifieke context. Contextuele actoren kunnen de opkomst van islamofobie stimuleren of vertragen (Vellenga 2018, 179; Esposito en Kalin 2011, 40-83).

2.5.1 Karakteristieken van de Nederlandse context

Drie samenhangende kenmerken zijn van bijzonder belang in de Nederlandse context die impact hebben op islamofobie. Het eerste kenmerk is het ontstaan van een multi-etnische en multi-culturele samenleving. Nederlands is altijd een heterogeen samengestelde samenleving geweest. De etnische en culturele diversiteit is echter toegenomen door de immigratie sinds de Tweede Wereldoorlog. Vooral sinds de jaren zestig zijn er grote aantallen immigranten uit Turkije, Marokko en andere delen van de wereld naar Nederland gekomen voor arbeid, wat heeft geleid tot een multi-etnische en multiculturele samenleving (Vellenga 2018, 179). Sinds eind jaren tachtig staat de religieuze identiteit van etnische minderheden meer op de voorgrond (Sunier 2010, 123; Van der Valk 2012, 19). Nederlandse burgers met een Marokkaanse of Turkse achtergrond worden in etnische of religieuze termen, door hunzelf en anderen, geïdentificeerd als moslim. In de uiting van afkeer tegenover de migranten, blijkt de religieuze dimensie belangrijker te worden, wat leidt tot een toename in islamofobie (Peters en Vellenga 2007, 228-232; Vellenga 2018, 179-180).

Een tweede kenmerk is de verandering van het overheersende Nederlandse nationale zelfbeeld en daarmee samenhangend de plaats die moslims innemen binnen het vernieuwde nationale zelfbeeld. De term 'nationaal zelfbeeld' verwijst naar wat de Nederlandse samenleving is en wat de Nederlandse samenleving zou moeten zijn (Lechner 2007, 355-356). Het dominante nationale zelfbeeld van Nederland als multiculturele samenleving is veranderd in het zelfbeeld van Nederland als vooruitstrevende, overwegend seculiere samenleving. Nederland wordt niet langer beschouwd als een multiculturele samenleving waarin traditionele en progressieve identiteiten naast elkaar bestaan, maar wordt nu meer gedefinieerd als een progressieve samenleving waarin waarden, zoals individuele vrijheid, vrijheid van

meningsuiting, gendergelijkheid, gelijkheid tussen heteroseksuelen en homoseksuelen, gelijke relaties tussen kinderen en ouders, en dierenwelzijn dominant zijn (Vellenga 2018, 180). Deze verschuiving in het nationale zelfbeeld heeft directe gevolgen voor de posities van moslims in de Nederlandse samenleving (Sunier 2010, 5-7). Multiculturalisme omvatte alle religieuze etnische minderheden die onderdeel waren van en behoorden tot de Nederlandse samenleving. Met de verschuiving naar een progressieve en overwegend seculiere samenleving is echter een vrij nieuwe orde ontstaan waarin vooral traditionele religieuze minderheden, niet of minder gezien worden als onderdeel van het nationale zelfbeeld. Moslims vallen hieronder (van Dam en van Trigt 2015, 21; Vellenga 2018, 180).

Een laatste kenmerk is de uitbreiding en intensivering van sociale relaties en bewustzijn over de wereld. Door de toename van immigratie uit niet-westerse landen, de groei van internationale mobiliteit en toerisme, de aanhoudende opkomst van de massamedia, de opkomst van internet, sociale media et cetera is dit kenmerk sterker naar voren gekomen. Deze ontwikkeling heeft twee belangrijke gevolgen. Een gevolg is een groeiende diversiteit in opvattingen binnen de Nederlandse samenleving over internationale conflicten, zoals het Israëliësch-Palestijnse conflict. Ook is er een diversiteit in loyaliteit aan de bij deze conflicten betrokken partijen. Een ander gevolg is dat mensen, met huidige technologie, sneller geïnformeerd zijn over (internationale) conflicten en aanvallen die een nieuwstrend zijn. Door deze effecten kunnen buitenlandse conflicten, zoals het conflict in het Midden-Oosten, veel gemakkelijker leiden tot een toename van spanningen in de betrekkingen tussen groepen die Israël of de Palestijnen steunen. Dit kan bijdragen aan de opkomst van islamofobe incidenten in Nederland (Vellenga 2018, 180; Esposito en Kalin 2011, 48-51).

2.5.2 Omvang van islamofobie in getallen in Nederland

Het is niet eenvoudig om de omvang van islamofobie in getallen weer te geven. Zoals Ineke van der Valk aangeeft zijn instituties, organisaties en academici afhankelijk van signalering en meldingen van slachtoffers of ze moeten daarnaast zelf empirisch onderzoek doen (Van der Valk 2017, 13). Vele moslims zijn terughoudend om te melden, doordat ze liever niet de aandacht op zich vestigen. Dat vele moslims terughoudend zijn kan versterkt worden door vooroordelen bij de politie. De verwachting dat melden niets oplevert, de politie aangifte doen ontmoedigt, slachtoffers zelf op andere manieren interveniëren, aangifte doen tijd kost, slachtoffers het als pijnlijk ervaren om weer met de ervaring te worden geconfronteerd, soms de zaken niet wil escaleren en de politie niet vertrouwt (niet neutraal/discrimineert zelf), niet

kwetsbaar tegenover de instantie wil opstellen, onjuiste registratie of onderregistratie, angst voor negatieve gevolgen zoals ontslag en registratie van gegevens over de klager zijn (enkele) belangrijke belemmeringen voor moslims om aangifte te doen bij de politie. De aantallen meldingen kunnen daarnaast ook worden beïnvloed door de mate van bekendheid die de meldpunten genieten bij het brede publiek (Van der Valk 2017, 13-15; Abaaziz 2019, 19).

Alhoewel de omvang niet eenvoudig te meten is, zijn er in Nederland een aantal bronnen beschikbaar die niet zozeer het werkelijke aantal islamofobe incidenten kunnen aangeven, maar wel de ontwikkeling van deze incidenten in de afgelopen vijftien jaar in kaart brengen (Vellenga 2018, 181). Collectief Tegen Islamofobie en Discriminatie (CTID), Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR), Stichting Nederlandse Moslimvrouwen organisatie (al Nisa) en Meld Islamofobie zijn enkele welbekende groepen die islamofobie in Nederland registreren. Hoewel de meetinstrumenten (en daarmee ook de registraties) gebreken kan hebben, geven alle vier de groepen aan dat islamofobe incidenten in Nederland zijn toegenomen (Abaaziz 2019, 35; al Nisa 2015; SPIOR 2016, 9). Deze islamofobe incidenten vinden op diverse plekken en op diverse manieren plaats: incidenten op internet, incidenten die zich fysiek voordoen (zoals op straat, school en werkvloer), incidenten in de media en dergelijke. Dit zijn allemaal voorbeelden van concrete incidenten van islamofobie die meetbaar zijn en worden geregistreerd door diverse meldpunten. Hoewel het niet altijd mogelijk is worden naast de incidenten ook de daders geregistreerd. Meld Islamofobie geeft in een rapport uit 2015 bijvoorbeeld aan dat de daders in 80% van de gevallen bekend zijn. In slechts een beperkt aantal gevallen kan echter worden opgehelderd welke motieven de daders tot de daad hebben gebracht (Abaaziz 2015, 7-22). Hierdoor lijkt islamofobie als zijnde een ideologie wat op de achtergrond te raken. Wel is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat een ideologie vormgeeft aan handelingen, interacties, gedachten en dergelijke.

Naast deze meldpunten zijn er ook andere (wetenschappelijke) instellingen die de ontwikkelingen van islamofobe incidenten in Nederland onderzoeken (Vellenga 2018, 181). Het rapport “oorzaken en triggerfactoren voor moslimdiscriminatie in Nederland” bijvoorbeeld, gepubliceerd door het Verwey Jonker instituut in 2017, spreekt over een toename van incidenten. Het rapport geeft daarnaast aan dat het hoge aantal meldingen of toename van incidenten in verband wordt gebracht met terroristische aanslagen, gepleegd uit naam van de islam. Wanneer de terroristische aanslagen toenemen, dan neemt het aantal meldingen of incidenten ook toe in Nederland (van Wonderen en van Kapel 2017, 20-33).

2.6 Deelconclusie

De deelvraag luidde als volgt: “Wat is islamofobie en hoe doet het zich voor in Nederland?” Het is moeilijk om aan te geven wat islamofobie precies is, gezien de enorme hoeveelheid en diversiteit aan definities. Hoewel sommige wetenschappers islamofobie meer omschrijven als haat of afkeer tegenover moslims en de islam, zijn er ook wetenschappers die islamofobie meer definiëren als een variant van racisme. Bij de eerste wordt islamofobie gedefinieerd als een fobie, waaruit angst en afkeer bijvoorbeeld voortkomen en die op zijn beurt nadelige gevolgen heeft voor moslims. De tweede, islamofobie als een variant van racisme, richt zich meer op de uitsluiting, ongelijke behandeling van moslims.

Zoals in het betoog is vermeld geeft Ineke van der Valk een omvangrijke definitie van het oude fenomeen die een recente opleving kent. Zij omschrijft islamofobie als een historisch-maatschappelijk ideologie die een negatieve betekenis geeft aan de islam en aan moslims. Deze ideologie beïnvloedt bijvoorbeeld het begrip, het gedrag van mensen en leidt tot uitsluiting, discriminatie en ongelijke behandeling op diverse vlakken in de samenleving. In de inleiding is aangegeven dat deze definitie van islamofobie als een basis zal worden genomen in dit onderzoek, om de islamofobe ervaringen van de Turks Nederlandse moslims te kunnen filteren. Om de ervaringen te kunnen categoriseren zal de zes clusters van Sayyid in ogenschouw worden genomen. Tijdens de diepte-interviews zal ook geanalyseerd worden of de Turks Nederlandse moslims de dader van het islamofobe incident (persoonlijk) kent en als dat het geval is welke motieven (volgens hen) de dader tot de daad heeft gebracht. Ideologische motieven die uit de islamofobe ervaringen naar voren komen, zullen uiteraard ook meegenomen worden in de analyse. De verwachting is dat hiermee inzicht wordt verkregen op islamofobie als een ideologie en de relatie van deze ideologie met de islamofobe incidenten.

Wat betreft het antwoord op de tweede deel van het vraag is het lastig in getallen aan te geven hoe het fenomeen zich voordoet in Nederland. Niet alle islamofobe incidenten worden gemeld, of niet alle meldingen worden nauwkeurig geregistreerd. Wat de onderzochte instanties over het algemeen aangeven is dat het aantal islamofobe incidenten, voornamelijk in de afgelopen jaren, is toegenomen in Nederland.

Hoofdstuk 3 Copingstrategieën bij islamofobie

In het vorige hoofdstuk heb ik het wetenschappelijke debat over islamofobie en de omvang van het fenomeen in Nederland weergegeven. In dit hoofdstuk ga ik in op de *copingstrategieën* (*oftewel coping stijlen*) van moslims met islamofobie. Hiervoor zal ik diverse academische onderzoeken bespreken. Voorafgaand zal ik informatie geven over het begrip copingstrategie en de diverse copingstrategieën die van belang zijn voor dit onderzoek. Aan het eind zal ik antwoord geven op de deelvraag: “Wat voor strategieën staan moslims ter beschikking om met islamofobie om te gaan?”

3.1 Copingstrategieën

Islamofobie kan een enorme invloed hebben op de doelgroep waarop het fenomeen zich richt. De doelgroep, moslims en/of burgers die in verband worden gebracht met moslims, kan bijvoorbeeld discriminatie, racisme, sociale uitsluiting, gebrek aan bescherming van grondrechten en gewelddadige haatmisdrijven ervaren. Daarbij kunnen deze ervaringen zowel de lichamelijke, als de geestelijke gezondheid van de burger schaden (Brondolo, Rieppi et al. 2003, 1003; Martin Munoz 2010, 22; Omlo & Butter 2020, 41-42).

Om dergelijke stressvolle en emotionele levenservaringen te overwinnen, te verminderen of te accepteren kunnen individuen diverse inspanningen verrichten. Deze inspanningen worden door de psychologen Lazarus en Folkman gedefinieerd als copingstrategieën (Lazarus & Folkman 1984, 141-143). Op basis van een literatuuranalyse omschrijft socioloog Jurriaan Omlo de volgende vier copingstrategieën wanneer moslims geconfronteerd worden met discriminatie en andere vormen van uitsluiting: polariserende strategieën, vermijdende strategieën, conformerende strategieën en verbindende strategieën (Omlo 2015).

De eerste strategie waar Omlo over spreekt, de polariserende strategie, is confronterend, scherp, vijandig en agressief van aard. Bij deze strategie schrijft een persoon of groep die wordt gediscrimineerd de oorzaak van deze discriminatie volledig toe aan de dader. De burger neemt een vechtende houding aan en laat zich niet discrimineren. Een voordeel hiervan is dat het bescherming biedt aan het zelfvertrouwen van slachtoffers. Door aan een ander negatieve eigenschappen toe te schrijven creëren individuen de ruimte voor zichzelf om de standpunten van anderen niet al te serieus te hoeven nemen. Emotionele spanningen en stress kunnen hiermee verminderd worden (Omlo 2015).

De polariserende strategie kent echter ook haar nadelen. Het stimuleert wantrouwen, vijandigheid en minachting van de collectieve belangen (Omlo 2015). De Britse historicus Field laat in een onderzoek zien, dat het schijnbaar gebrek aan integratie van moslims in het Verenigd Koninkrijk moslims grotendeels tegenhoudt om zich te identificeren met hun westerse nationaliteit (Field 2007, 447; De Nolf et al. 2021, 3). Volgens antropologen De Nolf, d'Haenens en Mekki-Berrada is dit schijnbaar gebrek aan integratie, in het publieke debat, vaak te wijten aan de onvermogen/terughoudendheid van een individu. Volgens deze drie onderzoekers wordt echter weinig aandacht gegeven aan de sociale omstandigheden, zoals antimoslim sentimenten, die ook een invloed kunnen hebben op de integratie (De Nolf et al. 2021, 3). Socioloog Jasinskaja Lathi geeft bijvoorbeeld in een onderzoek aan dat individuen die met anti-moslimsentimenten worden geconfronteerd, zich niet geaccepteerd voelen. Deze ervaringen ontmoedigen individuen om te identificeren met hun westerse nationaliteit. Ook zullen de burgers de neiging hebben zich terug te trekken uit de maatschappij, in plaats van te streven naar integratie (Jasinskaja-Lathi et al. 2008, 109-110; De Nolf et al. 2021, 3). Dit verminderde gevoel van verbondenheid kan negatieve emoties opwekken, zoals angst, woede, weezin, teleurstelling, schuld, spijt en schaamte. In het ergste geval kunnen deze emoties zelfs leiden tot psychosomatische klachten, depressie of een burn-out (Omlo 2015; De Nolf et al. 2021, 3).

De tweede strategie die Omlo benoemt is de vermijdende strategie. Bij deze strategie gaan individuen die geconfronteerd worden met bijvoorbeeld anti-islam sentimenten en stigma's over hun groep de confrontatie niet aan. Zij trekken zich psychologisch, sociaal en/of fysiek terug binnen relaties, domeinen en situaties of zij ontkennen de anti-islam sentiment, zoals het wordt ervaren (Najib en Hopkins 2019, 109). Hoewel fysieke terugtrekking van individuen wegens educatie, werk, bezoek naar de supermarkt en dergelijk niet (altijd) mogelijk is, kunnen individuen zich wel psychologisch terugtrekken. Dit kunnen zij doen door het zelfvertrouwen niet af te laten hangen van mensen die hen uitsluiten bijvoorbeeld (Omlo 2015).

De vermijdende strategie heeft zowel positieve, als negatieve kanten. Een positieve punt van de vermijdende strategie is dat individuen de invloed van discriminatie - en dergelijke ongelijke behandelingen - kan minimaliseren en gevoelens van hulpeloosheid kan vermijden. Een negatieve punt is de onzekerheid die ontstaat of de ongelijke behandeling heeft plaatsgevonden of niet. De ontstane twijfel kan belastend zijn, omdat het onder andere focusproblemen veroorzaakt, extra energie vergt en samengaat met psychische stress en sociaal isolement (Omlo 2015).

De derde strategie die Omlo behandelt is de conformerende strategie. Dit houdt in dat individuen zich op diverse manieren proberen aan te passen aan de negatieve omstandigheden, zodat de kans op sociale uitsluiting verminderd kan worden. Het verrichten van extra inspanningen om op de arbeidsmarkt te kunnen slagen en focus op behulpzaamheid, vriendelijkheid voor individuen buiten de eigen etnische groep zijn enkele voorbeelden hiervan (Omlo 2015). Door te investeren op de sociale relaties kunnen negatieve omstandigheden als het ware gewonnen en/of verminderd worden.

Een ander manier waarop de conformerende strategie tot uiting komt is de assimilatie van individuen. Deze individuen passen zich sterk aan de meerderheid in de maatschappij en verlaten daarbij fysiek en/of psychologisch hun eigen identiteit (waaronder de culturele), cultuur en/of levensgewoontes. De eigen etnische achtergrond wordt vergeten of wordt hoogstens in de privésfeer tot uiting gebracht. Omlo geeft aan dat dit een vergaande aanpassing is, waar hij naar mijns inziens een belangrijk punt heeft. Wel dient de kanttekening erbij geplaatst te worden dat individuen, los van het idee dat zij door de negatieve omgeving ‘gepusht’ worden om te assimileren of juist niet, uiteindelijk zelf hierin de keuze maken. Of individuen -over het algemeen - op de hoogte zijn van diverse copingstrategieën is uiteraard een ander vraag die nader onderzocht kan worden (Omlo 2015).

Net als de eerdergenoemde copingstrategieën heeft de conformerende strategie ook voor- en nadelen. Enkele voordelen zijn gevoelens van hulpeloosheid en stress die verminderd kan worden door aan te passen. Ook kan het een positieve verandering in de sociale positie van het individu waarborgen. Nadelen van deze strategie is wel dat het daadwerkelijk plaatsgevonden/ervaren discriminatie en dergelijke niet meer gezien wordt. Daarnaast kan het ook bijvoorbeeld psychologisch belastend zijn of personen kunnen zich vervreemden van hun etnische groep. Het laatstgenoemde kan onder andere leiden tot discriminatie, eenzaamheid, onzekerheid, sociaal isolement en schizofrenie (Omlo 2015).

De vierde maar ook de laatste copingstrategie die Omlo beschrijft is de verbindende strategie. Dit houdt in dat individuen zich actief inzetten om de vooroordelen enzovoort - die verbonden zijn aan zijn/haar religie - weg te nemen. Een voorbeeld hiervan is een constructief gesprek voeren met de dader met als doel de vooroordelen verminderen of in zijn geheel wegnemen. Bij hoogopgeleide individuen valt het op dat zij gebruik maken van hun (wetenschappelijke) kennis bij het voeren van een constructief gesprek. Om de groepsgrenzen te kunnen doorbreken accentueren zij de verschillen binnen en overeenkomsten tussen groepen. Het doorbreken van de groepsgrenzen kan ook leiden tot een nieuwe bewering over het

Nederlanderschap. Deze individuen zoeken niet een gezamenlijke identiteit gebaseerd op het verleden en etnisch-culturele criteria, maar zien meer een toekomst voor ogen waarin plek is voor een inclusieve benadering van het Nederlandschap (Omlo 2015).

Verbindende strategieën vinden daarnaast niet alleen op individuele niveau plaats, maar ook op collectieve. Groepen zetten zich in op sociale en politieke vlakken om stigmatisering en discriminatie aan te pakken. Omlo geeft ook aan dat deze strategie niet zo agressief van aard is als de polariserende strategie. Het is verbindend, omdat men via een democratische vereniging maatschappelijke invloed probeert te verkrijgen en de maatschappij opnieuw probeert te vormen (Omlo 2015).

Hoewel de verbindende strategie positief naar voren komt heeft deze ook haar negatieve kanten. Individuen die geconfronteerd worden met discriminatie en dergelijke willen dolgraag “erkend worden” in de maatschappij. Als zij ondanks de verbindende strategieën die zij inzetten niet geaccepteerd worden binnen de samenleving, dan kan dit leiden tot een integratie paradox. Dit zal diverse negatieve emoties, zoals teleurstelling en woede met zich meebrengen. Ook kan de inzet gezien worden als een moeite die verloren is gegaan. Dit idee kan deze individuen weer in actie brengen door de polariserende of vermijdende strategieën te gebruiken in plaats van de verbindende. Afsluitend is het op collectief niveau lang niet altijd mogelijk om een consensus te creëren, waardoor dergelijke initiatieven geen vooruitgang kunnen boeken (Omlo 2015).

Margari Aziza Hill, mede-oprichter en uitvoerend directeur van de organisatie *MuslimARC (Muslim Anti-Racism Collaborative)*, geeft nog drie andere copingstrategieën weer (Aziza 2015). De eerste strategie die zij benoemt kan het best omschreven worden als de relativeringstrategie (De Nolf et al. 2021, 4). Dit houdt in dat moslims steun dienen te zoeken bij de religie, wanneer zij onderworpen zijn aan islamofobie. Zij dienen hun intenties te controleren bij het reageren op islamofobie. Het houden van de verbinding en communicatie met God zal helpen om de negatieve ervaringen gemak en begeleiding te geven (Aziza 2015). Ook zal het helpen om te gaan met sociaal isolement en emoties, zoals stress. Religie zou dus eventueel een rol kunnen spelen bij het thuis voelen van een individu in de samenleving. Als het houden van de verbinding en communicatie met God het zwartwit denken stimuleert bijvoorbeeld, dan zou religiositeit ook een negatieve impact kunnen hebben op de psychologische gezondheid en welzijn van het individu (De Nolf et al. 2021, 4). Doordat individuen niet bepaald een confrontatie aangaan, zou deze strategie eventueel een zijtak kunnen vormen voor de vermijdende strategieën.

De tweede copingstrategie van Aziza is te omschrijven als de “*steun copingstrategie*.” Het individu dat geconfronteerd is met islamofobie zoekt steun bij zijn/haar omgeving. Dit kunnen familieleden zijn, maar ook collega’s en vrienden bijvoorbeeld die opkomen voor het slachtoffer tijdens het incident. Op brede schaal zou het individu ook steun kunnen zoeken bij organisaties die zich inzetten voor het bestrijden van islamofobie, anti-moslimracisme enzovoort (Aziza 2015).

De laatste copingstrategie die Aziza benoemt kan omschreven worden als de “*communicatieve strategie*” (De Nolf et al. 2021, 4) Het individu dat geconfronteerd is met islamofobie zoekt (mentale) professionele steun bij een therapeut. De therapeut dient volgens Aziza wel multicultureel competent te zijn. Ook dient de hulpverlener verstand te hebben van micro-agressies en vermoeidheid van de raciale strijd (Aziza 2015). De communicatieve strategie zal onder andere gevoelens van machteloosheid verminderen, meer vertrouwen ontwikkelen, meer verbinding met anderen creëren en meer zelfregie kunnen waarborgen. Deskundigen kunnen helpen om het leven van het slachtoffer weer opnieuw op te bouwen (Omlo 2015).

Nu diverse copingstrategieën aan bod zijn gekomen, is het niet vreemd om te vragen welke strategie het meest effectief is. Omlo geeft zelf aan dat het combineren van diverse copingstrategieën waarschijnlijk de meest effectieve manier is om de negatieve impact van discriminatie te beperken (Omlo 2015). Eveneens zal het combineren van diverse copingstrategieën waarschijnlijk de meest effectieve manier zijn om de negatieve impact van islamofobie te reduceren. Er zijn echter geen harde bewijzen voor de effectiviteit van de hierboven genoemde strategieën. Wellicht zijn er ook geen uniforme criteria om die effectiviteit te kunnen meten.

3.2 Wetenschappelijke onderzoeken

In het begin van het vorige hoofdstuk is vermeld dat islamofobie een enorme invloed kan hebben op de doelgroep waarop het fenomeen zich richt. De doelgroep, moslims en/of burgers die in verband worden gebracht met moslims, kunnen bijvoorbeeld discriminatie, racisme, sociale uitsluiting, gebrek aan bescherming van grondrechten en gewelddadige haatmisdrijven ervaren. Wetenschappers De Nolf, d’Haenens en Mekki-Berrada geven aan dat de centrale focus in sociale debatten en wetenschappelijke onderzoeken over moslims voornamelijk ligt bij de problematisering van de islamitische cultuur. De centrale focus zou volgens deze antropologen moeten liggen bij de achterliggende redenen voor deze problematisering en de

beleving ervan door moslims. Het maatschappelijke debat over moslims wordt meestal gevoerd zonder hun participatie aan het debat. Ook in academisch onderzoek wordt slechts beperkt ruimte gegeven aan de minderheidsgroep zelf (De Nolf et al. 2021, 2). Dit onderzoek zal in die zin ook, zoals vermeld in de inleiding, een belangrijke bijdrage leveren aan wetenschappelijk literatuur.

In het vervolg zal een aantal academische onderzoeken zowel binnen, als buiten Nederland aan bod komen. In deze onderzoeken wordt ruimte gegeven aan de minderheidsgroepen zelf en/of wordt ernaar gestreefd ruimte te creëren voor deze groepen. De onderzoeken hebben betrekking op de copingstrategieën van moslims met islamofobe incidenten. De copingstrategieën die de auteurs van deze studies benoemen, zullen we vergelijken met die van Omlo en Aziza.

3.2.1 Wetenschappelijke onderzoeken binnen Nederland

“The promise of the social contract: Muslim perspectives on the culturalization of citizenship and the demand to denounce violent extremism.”

Historicus en religiewetenschapper Margreet van Es geeft aan dat sinds de aanslag op de *Twin Towers* in 2001 in Amerika, moslims (onder andere) in Europa erop worden aangedrongen om terrorisme te bekritisieren. Vele moslims ervaren volgens haar een continue druk om te laten zien dat zij loyale en vredige burgers zijn (Van Es 2019, 141-142). Het is voornamelijk de dominante meerderheid (niet moslim Nederlanders zonder een recente migratieachtergrond) die wil dat terrorisme aan de kaak gesteld wordt door moslims. Een vaak voorkomend argument is dat moslims meer inspanningen dienen te verrichten om het vertrouwen (terug) te winnen van de niet-moslim dominante meerderheid. Ook dienen zij meer inspanningen te verrichten om het dominante beeld van islam als een gewelddadig religie te veranderen. De verwachting hierbij is ook dat zij, de moslims, hun gevoel van verbondenheid en loyaliteit aan de natie tonen. Volgens Van Es staat het recht van moslims om in Nederland te horen en het dominante beeld van de islam op het spel (Van Es 2019, 141-148).

Alhoewel radicale bewegingen zoals ISIS ook aanhangers hebben in Nederland, vermeld Van Es dat het gewelddadig extremisme door de grote meerderheid Nederlandse moslims wordt veroordeeld. Nederlandse moslims en hun organisaties hebben persberichten uitgebracht, opiniestukken geschreven, protesten en herdenkingen georganiseerd, deelgenomen aan protestmarsen die werden georganiseerd door niet-moslims, in vrijdagpreken aandacht besteed aan terrorisme, talloze vragen van journalisten beantwoord over “wat zij vinden van

terrorisme” en nog veel meer. Ongeacht de vele uitspraken sinds 2001, stelt Van Es dat deze weinig erkenning hebben verkregen binnen het publieke debat (Van Es 2019, 141-150). Los van de vraag of deze uitspraken wel/niet vanwege druk in de maatschappij of vanwege inwendige behoeftes worden gedaan en of deze uitspraken weinig/veel erkenning verkrijgen binnen het publieke debat, is het belangrijk om aan te geven dat het gewelddadig extremisme op diverse manieren wordt veroordeeld door de grote meerderheid Nederlandse moslims. Het idee van streven naar een verbindende samenleving staat centraal.

In het vervolg van haar artikel spreekt Van Es over twee campagnes die een breed aandacht hebben gekregen in de media. Het idee van een verbindende samenleving is ook terug te zien in deze campagnes. Niet Mijn Islam is een sociale mediacampagne die werd gestart na de aanslag op Charlie Hebdo in Parijs 2015. De initiatiefnemers waren bezorgd over het geweld dat werd gepleegd in naam van de islam en de mogelijke gevolgen van dergelijke aanslagen voor de relaties tussen moslims en niet-moslims in de Nederlandse samenleving (Van Es 2019, 150). In 2016 gaf Ewoud Butter aan dat al twee, drie jaar sprake lijkt te zijn van een toename van moslimhaat en dat terroristische aanslagen een incidenteel gevolg hiervan kunnen zijn (Verwey Jonker Instituut 2016). Terroristische aanslagen kunnen dus in zekere zin een negatieve invloed hebben op de relaties tussen moslims en niet-moslims in de Nederlandse samenleving. Het zorgen van de initiatiefnemers was dus zeer terecht. De initiatiefnemers hebben destijds een facebook pagina (NietMijnIslam) geopend, waarin moslims en niet moslims met elkaar een gesprek kunnen voeren over de terroristische aanslagen en de eigen frustraties en afschuw kunnen uiten (Van Es 2019, 150). De verbindende strategie van Omlo lijkt in zekere zin aanwezig te zijn bij deze campagne.

Eenheid tegen Terrorisme is een ander (eenmalig) campagne uit 2015, welke Van Es heeft benoemd. Deze werd geleid door Nourdin El Ouali, de huidige directeur-bestuurder van moslim koepelorganisatie SPIOR, destijds politicus. Hij riep op tot eenheid, zodat aanhangers en leiders van diverse religies samen konden rouwen om de terroristische aanslagen en een krachtige boodschap konden uitdragen om in vrede samen te leven (Van Es 2019, 151). Ook hier komt de verbindende strategie van Omlo terug.

Los van de verbondenheid waar de initiatiefnemers ernaartoe hebben gestreefd, merkt Van Es op dat de initiatiefnemers van beide evenementen zelf heel kritisch waren over de druk die op moslims werden uitgeoefend om een uitspraak te doen over gewelddadig extremisme. Deze campagnes werden niet georganiseerd vanwege de aanwezige druk in de maatschappij (het is niet een speciale taak van moslims om gewelddaden af te wijzen), maar om de inwendige

behoefte die zij voelden om een verklaring af te leggen. Ook levert Van Es kritiek op de overtuiging dat moslims meer inspanningen moeten verrichten om als gelijkwaardige burgers geaccepteerd te worden. Moslims die al formeel staatsburgerschap hebben moeten blijven bewijzen dat zij vreedzaam en trouw zijn aan de natie. De inclusiviteit van het Nederlanderschap wordt in die zin ondervraagd. Een laatste punt dat Van Es noemt zijn moslims die openlijk weigeren om iets te zeggen over het gewelddadig extremisme. Niet omdat zij dit goedkeuren, maar vanwege het feit dat zij niet langer in de maatschappij gezien willen worden als een “probleem” dat geassocieerd wordt met terrorisme (Van Es 2019, 154-156). Los van de achterliggende redenen, kiezen moslims in het laatste geval ervoor om de situatie te vermijden.

Kortom moslims gaan op diverse manieren om met gewelddadig extremisme. Sommigen veroordelen terrorisme met sterke woorden en sporen andere moslims aan hetzelfde te doen. Diverse middelen worden hiervoor gebruikt: het voeren van een campagne is een voorbeeld hiervan. Weer anderen weigeren om diverse redenen iets te zeggen over terrorisme. Al met al lijkt in dit artikel de verbindende en vermijdende strategie van Omlo voornamelijk een rol te spelen bij de manier waarop moslims met anti-islam sentimenten omgaan. Hoewel in dit artikel niet inhoudelijk werd gekeken naar de vrijdagpreken en de uitspraken, is het ook van belang om te vermelden dat de relativiseringsstrategie van Aziza ook degelijk een rol hierin kan spelen.

“Roasting a Pig in Front of a Mosque: How Pork Matters in Pegida’s Anti-Islam Protest in Eindhoven.”

In een ander onderzoek analyseert Van Es de reactie van moslims in Nederland op binnenlandse anti-islam sentimenten die zij hebben ervaren. Een protest in Eindhoven van de extreemrechtse anti-islamitische beweging PEGIDA (*Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes, of Patriottische Europeanen tegen de Islamisering van het Avondland in Nederlands*) wordt hiervoor onder de loep genomen.

PEGIDA is een beweging die in oktober 2014 in Duitsland is ontstaan en vervolgens is verspreid naar andere landen. Zoals de naam van de protestbeweging al verklapt verzet zij zich tegen de islamisering van het Avondland, oftewel Europa. Hoewel de beweging in Duitsland is ontstaan, geeft Van Es aan dat de opkomst van de beweging gezien kan worden als een teken van een breder ontwikkeling in West-Europa. Deze ontwikkeling wordt gekenmerkt door de opkomst van extreemrechtse politieke partijen en de (snelle) verspreiding van nationalistische,

anti-moslim sentimenten in West-Europa. Zo wordt in het publieke debat, waar de afgelopen twee decennia een toenemende aandacht is voor sociale problemen, de aanwezigheid van moslims ook geproblematiseerd. De islam wordt als te vaak gerepresenteerd als een onderdrukkende ideologie, dat onverenigbaar is met en een gevaar vormt voor de “Westerse” waarden, zoals vrijheid van meningsuiting en gender gelijkheid. In die zin zou een toegewijde moslim geen loyale burger kunnen zijn van een West-Europese natiestaat (van der Valk 2017, 55; Van Es 2020, 3-15). Een punt om hierbij op te merken is dat het voor moslims, volgens dit artikel, überhaupt onmogelijk lijkt om loyale burgers te zijn. Terwijl in het vorige onderzoek van Van Es moslims nog mogelijk loyale burgers kunnen worden, mits zij gewelddadig terrorisme voldoende aan de kaak stellen. Wat voldoende zou kunnen zijn, is niet bekend.

Naast het idee dat de islam onverenigbaar is met de “Westerse” waarden, bestaat ook de complottheorie waarin aangegeven wordt dat moslims stiekem Europa wil veroveren. Deze theorie heeft veel populariteit verkregen binnen extreemrechtse kringen. Ook om die reden wordt alles wat islam-gerelateerd is, die tevens zichtbaar is in de publieke sfeer, niet met open armen ontvangen. Het wordt gezien als een teken van de islamitische bezetting (Van Es 2020, 3).

In Nederland zijn (extreem-) rechtse partijen een van de belangrijkste drijfkrachten voor deze anti-islamitische ontwikkelingen. De PVV bijvoorbeeld streeft naar het de-islamiseren van Nederland en verspreidt zijn anti-moslim, anti-islam discours eveneens in het buitenland. Zij voert waar mogelijk campagne tegen de islam en moslims door middel van haatdragende retoriek in toespraken in de lokale en nationale politiek, op websites, in Kamervragen, in moties et cetera (van der Valk 2017, 42-44). Ook politiek links versterkt soms racistische stereotypen en vooroordelen tegen moslims (Van Es 2020, 5). Volgens Van Es lijken dergelijke ontwikkelingen extreemrechtse volksbewegingen in staat te hebben gesteld om meer te verschijnen in de publieke ruimte. Dit geldt ook voor de vrij nieuwe beweging Pegida-Nederland. Daarnaast geldt dit voor bestaande neonazistische groepen, waarbij de focus (nu) is gelegd op moslims en vluchtelingen (Van Es 2020, 5).

Pegida-Nederland is populair met haar protestbarbecues. In diverse gemeenten willen zij varkens barbecueën voor moskeeën. Dat varkens of onderdelen/resten van dit dier worden gebruikt als middel van intimidatie is niet nieuw (van der Valk 2017, 22-37). Het is algemeen bekend dat het benuttigen van varkens *haram* (verboden) is voor moslims (Van Es 2020, 5). Dit is waarschijnlijk de belangrijkste drijfveer, om varkens als intimidatiemiddel te gebruiken tegen moslims. Dit terzijde heeft Pegida-Nederland de afgelopen twee jaar vanwege het

coronapandemie geen barbecues kunnen organiseren. Nu zij echter geen belemmeringen meer ziet om te demonstreren tegen islamisering en tradities van een fascistische ideologie (zoals Pegida het verwoord), is zij vastberaden om tijdens de maand Ramadan voor moskeeën varkens te barbecueën (Algemeen Dagblad 2022). Dit wil de extreemrechtse beweging doen op het moment wanneer moslims het vasten verbreken (*iftaar*). Diverse gemeenten (waaronder Utrecht, Eindhoven, Amsterdam en Schiedam) hebben tot nu toe de anti-islam demonstratie voor moskeeën verboden uit vrees voor wanordelijkheden en onveiligheid. Aanvullend heeft Burgemeester Halsema wel aangegeven de protest-barbecue in Amsterdam te verplaatsen naar een nabijgelegen park (Algemeen Dagblad 2022; Schiedamsnieuws 2022). Het verdere verloop van de anti-islam barbecues wordt afgewacht.

Van Es analyseert in haar artikel de barbecues voor de coronacrisis. Specifiek heeft zij de barbecues onderzocht die georganiseerd zijn in 2018. Destijds hadden de gemeenten Utrecht, Gouda, Den Haag en Arnhem als mogelijk gevaar voor de openbaar orde de anti-islam beweging hier geen toestemming voor gegeven (NRC Handelsblad 2018). Gemeente Rotterdam weigerde daarentegen een verbod af te kondigen. Onder druk van enkele tegendemonstranten, had Pegida zelf op het laatste moment de afweging gemaakt om de barbecue af te lassen (NRC Handelsblad 2018). Hoewel de georganiseerde protestbarbecue in Eindhoven ook op het laatste moment werd afgelast door de politie in verband met veiligheidsredenen, heeft Van Es wel de mogelijkheid gehad om het “voorprotest” te onderzoeken.

De demonstratie van Pegida in Eindhoven werd niet op prijs gesteld door (onder andere) tegendemonstranten, bestaande uit tieners (vermoedelijk uit de omgeving). De kleine opkomst voor het protest was blijkbaar niet verwacht, waardoor enkele tieners minachtend hebben gereageerd op de Pegida-supporters. Daarnaast vermeldt Van Es dat de jongeren als reactie op de Pegida-demonstranten zinnen als “je moeder is een kankerhoer” en woorden als *Allahu Akbar* (Allah is groot) hebben uitgesproken. Verder blijkt dat tegendemonstranten een straat hebben geblokkeerd, waar de Pegida-mars ook door zou lopen met spandoeken en borden (met bijvoorbeeld de tekst “geweldloos & verenigd tegen geloofs- en andere oorlogen op Europees grondgebied” en “islam verwoest beschaving”). Uit voorzorg heeft de politie aangegeven dat de mars niet volgens de geplande route door kan gaan. Hoewel Edwin Wagenveld, leider Pegida-Nederland hier niet bepaald vrolijk van werd lijkt het aan de andere kant voor Wagenveld niet zo veel uit te maken of zij voor de moskee in Eindhoven een varken kunnen barbecueën of niet. Van Es geeft aan dat Wagenveld door honderden jongeren te provoceren de indruk heeft gewekt dat het tegenwoordig onmogelijk is geworden om “normale Hollandse

dingen” te doen, zoals varkensvlees eten in delen van Eindhoven, zonder dat een bende boze moslims actie ondernemen (Van Es 2020, 6-7). Tot dit punt blijkt dat de tegendemonstranten een confronterende houding aannemen tegen het islamofobe protest van de extreemrechtse anti-islam beweging, welke geplaast zou kunnen worden onder de polariserende strategie van Omlo.

Naast de polariserende strategie lijkt de relativiseringsstrategie van Aziza ook (zichtbaar) een rol te spelen bij de omgang met de anti-islam sentiment. Een groep jongeren legt midden op straat gebedskleedjes neer en verricht het gebed. Zoals algemeen bekend wordt het verrichten van het gebed beschouwd als een toewijding tot God. Hoewel het niet gewoonlijk is dat het gebed midden op straat wordt verricht, lijkt het alsof de jongeren steun zoeken bij de religie wanneer zij onderworpen zijn aan islamofobie. Van Es geeft echter de mogelijkheid aan dat de tieners het gebed midden op straat hebben verricht ter provocatie (Van Es 2020, 7). In dat geval wordt de relativiseringsstrategie niet ingezet om de confrontatie te vermijden, maar kan het gezien worden als een middel om juist die confrontatie aan te gaan. In die zin kan de actie wellicht beschouwd worden als een (milde) vorm van de polariserende strategie.

Als laatst geeft Van Es aan dat sommige moslimjongeren zich diep schamen voor de tegendemonstranten. Daarnaast stellen zij dat moslims zich niet zo gemakkelijk moeten laten provoceren. Een van de jongeren geeft aan dat de rellen het alleen maar erger maken voor moslims (Van Es 2020, 9). Met andere woorden probeert hij/zij waarschijnlijk aan te geven, dat de ontstane rellen (tegendemonstranten die stenen gooien naar de politie bijvoorbeeld) kan leiden tot een negatieve beeldvorming over moslims en de islam, wat in zekere zin ook invloed kan hebben op de relaties tussen moslims en niet moslims in de Nederlandse samenleving. De jongeren die zich diep schaamden lijken meer voorkeur te geven aan de vermijdende strategie bij de omgang met islamofobie.

Samenvattend reageren de moslimjongeren op diverse manieren op de anti-islam demonstratie van de extreemrechtse beweging Pegida. Sommige tegendemonstranten nemen een confronterende houding aan, terwijl anderen juist de voorkeur geven om het islamofobe protest te vermijden. De vermijdende en polariserende strategie van Omlo wordt voornamelijk door deze jongeren geuit. Hoewel het niet met zekerheid is aan te geven, wordt de relativiseringsstrategie van Aziza ook mogelijk toegepast door enkele jongeren.

“Coping With Islamophobia: An Analysis of Coping Strategies Practiced by Muslim Women in the Netherlands.”

In een masteronderzoek analyseert Ameer Abu Rubieh de copingstrategieën van moslimvrouwen in Nederland met islamofobie. Zij geeft aan de Islam, net als vele andere religies, identificeerbare en niet identificeerbare aanbidders heeft en dat in veel gevallen vrouwen eerder identificeerbaar zijn. Abu Rubieh vermeldt dat de hoofddoek gemakkelijk waarneembaar is en dat moslimvrouwen als gevolg daarvan meer vatbaar zijn voor fysieke en verbale agressie (Abu Rubieh 2017, 5; Meer en Modood 2009, 342). Of de hoofddoek onderdeel uitmaakt van de islam en de religieuze identiteit is een punt die ter discussie gesteld kan worden. Echter wordt de hoofddoek over het algemeen geassocieerd met de islam. Daarnaast is het belangrijk om te vermelden dat Abu Rubieh een andere definitie aanhoudt voor islamofobie. Zij ziet islamofobie als een angst voor of haat tegen de islam die zich vertaalt in ideologische en materiële vormen van cultureel racisme tegen duidelijke tekenen van het moslim zijn (Abu Rubieh 2017, 10). Zodoende doet Abu Rubieh onderzoek in het kader van deze definitie, wat belangrijk is om in het achterhoofd te houden.

Abu Rubieh onderzoekt hoe haar focusgroepen reageert op de twee dimensies waar islamofobie zich (onder andere) voordoet: de negatieve stereotypering in de media en het directe negatieve contact tussen twee of meerdere burgers. De negatieve stereotypering in de media omvat het consistente negatieve beeld in nieuwsberichten en op social media (Facebook en Twitter). Het directe negatieve contact tussen twee of meerdere burgers behelst verbaal geweld, krachtoefening, ruwe duw en niet welkom zijn. Zoals hiervoor is aangekondigd maakt Abu Rubieh als onderzoeksinstrument gebruik van drie focusgroepen. De eerste focusgroep treft eerste generatie moslimvrouwen tussen de 32 en 52 jaar, woonachtig in Beverwijk. De tweede focusgroep bevond zich in Rotterdam. Deze focusgroep bestond uit tweede generatie dames tussen de 22 en 27 jaar, met een hoofddoek. Verder waren deelnemers uit deze groep opgeleid op een Islamitische Universiteit. De derde focusgroep bestond uit universiteit studenten van 19-20 jaar oud. De moslimmeisjes uit deze focusgroep dragen geen hoofddoek, komen uit het buitenland en hebben voornamelijk een Egyptisch of Turks afkomst (Abu Rubieh 2017, 20).

De focusgroepen gaan op diverse manieren om met islamofobie. Een voorbeeld hoe een respondent (uit de eerste focusgroep) omgaat met de negatieve stereotypering in de media is als volgt:

“The media works like that, what they tell you in the morning they tell you in the evening, no other news, same stories, always about Muslims...so what happens to the

Dutch person who's always watching the news...*imitates viewer* Look at the Muslims...they're gonna kill us!! So I handle it by no TV ” (Abu Rubieh 2017, 33).

Een voorbeeld hoe een geïnterviewde (ook uit de eerste focusgroep) reageert op het directe negatieve contact is als volgt:

“My son got into a fight with one of his female classmates, they were very young..around 10 at the time. My son came up to me after school crying and told me the girl's father told him he's going to get his motorcycle and run him over. I couldn't believe it I had gotten so angry, I knew the girl's father was living in our neighborhood so I went. I knocked on his door very angry and confronted him about what my son told me. I told if he ever even thought about laying a finger on my son, his father would drive his van through him home...of course I knew it wouldn't happen but I was so angry. At that point, he began apologizing to me and my son, almost shaking...trying to give me his hand which in Dutch culture means the problem is over, I refused it. He then started to tell me how he helps foreigners, like that was suppose to make me think he was better of a person. I told him 1. I'm not a foreigner, I'm Dutch and 2. Never threaten my son again” (Abu Rubieh 2017, 35).

De bovenstaande voorbeelden laten zien dat er op diverse manieren wordt omgegaan met islamofobie. In het eerste voorbeeld wordt duidelijk ervoor gekozen om negatieve stereotypering te vermijden. In het tweede voorbeeld gaat de moeder de confrontatie aan en reageert polariserend op het directe negatieve contact. In verband met de grote omvang zullen niet alle ervaringen besproken worden. In plaats daarvan zullen de copingstrategieën van de diverse focusgroepen met islamofobie beknopt worden weergegeven.

Volgens Abu Rubieh maakte de eerste focusgroep bij directe negatieve contact tussen twee of meer burgers voornamelijk gebruik van de passieve en assertieve copingstrategieën. Handelingen zoals negeren, vermijden, afstand nemen, terugtrekken en ontkennen valt onder de passieve copingstrategie. Dit komt overeen met de vermijdende copingstrategie van Omlo. De assertieve copingstrategieën zijn strategieën waarin sprake is van fysieke en verbale agressiviteit. Dit is vergelijkbaar met de polariserende strategie van Omlo. Volgens Abu Rubieh kan het gezin en hun veiligheid gerechtvaardigde motieven zijn om passieve en/of assertieve copingstrategieën toe te passen. Zij geeft hier ook aan dat vrouwen in vergelijkbare omstandigheden waarschijnlijk eerder geneigd zullen zijn om passieve en/of assertieve copingstrategieën te implementeren. Wat betreft de negatieve stereotypering in de media was

de passieve copingstrategie dominant. De reden hiervoor was dat deze focusgroep niet veel kon doen met betrekking tot wat de media aan de wereld presenteert (Abu Rubieh 2017, 44-45).

Binnen de tweede focusgroep werd op de negatieve stereotypering in de media en het directe negatieve contact zowel de passieve, als de conflict oplossende copingstrategie (onderwijzen, hervormen van de dader en inclusiviteit claimen) vaak geïmplementeerd. In het laatste geval gaan vrouwen over tot verbinding, om het conflict op te kunnen lossen. De verbindende strategie van Omlo komt tot uiting. Abu Rubieh vermeld ook dat (religieuze) overtuigingen een belangrijke factor was binnen deze focusgroep. Dat alle deelnemers een Islamitische Universiteit hebben bezocht en dat religie een cruciale rol heeft gespeeld in de manier waarop ze hun leven vorm hebben gegeven heeft haar tot deze conclusie gebracht (Abu Rubieh 2017, 45).

De derde focusgroep implementeert de assertieve en conflict oplossende copingstrategie bij directe negatieve contact. De moslimmeisjes in deze focusgroep zijn/worden universitair opgeleid, en gebruiken hun vocale vaardigheden in het bestrijden van onrecht. De factor ‘het zelf’, dus de persoonlijke eigenschappen, lijkt volgens Abu Rubieh hierin een rol te spelen. Daartegenover maakt de focusgroep bij negatieve stereotypering van de media gebruik van de passieve copingstrategie.

Samenvattend komt uit dit onderzoek naar voren dat moslimvrouwen passief oftewel vermijgend omgaan met de negatieve stereotypering van de media. Het onderzoek van Abu Rubieh erkent dat het gebruik van assertieve copingstrategieën als reactie op negatieve stereotypering in de media vrijwel onwaarschijnlijk is. Het gebruik van conflict oplossende strategieën zou echter wel een uitdaging kunnen zijn. Hoe de vrouwen omgaan met direct negatief contact is divers. Enkelen kiezen ervoor de confrontatie aan te gaan, anderen kiezen ervoor het conflict op te lossen en sommigen kiezen ervoor om het directe negatieve contact te vermijden. De polariserende, vermijdende en verbindende copingstrategieën van Omlo komt terug in dit onderzoek.

3.2.2 Wetenschappelijke onderzoeken buiten Nederland

“Face to Face with Anti-Muslim Sentiment: A Qualitative Study into the Coping Mechanisms of Young College and University Muslim Students and Graduates in Flanders.”

Buiten Nederland zijn ook wetenschappelijke onderzoeken gedaan naar copingstrategieën van moslims tegenover islamofobie. Een voorbeeld daarvan is een onderzoek, verricht in het

noordelijk deel van ons buurland België. Het onderzoek was specifiek gericht tot moslimjongeren, tussen de 19-33 jaar, die nog steeds studeren of al afgestudeerd zijn van een hoger onderwijs. Om de diversiteit binnen de onderzoeksgroep zo breed mogelijk te houden, hebben de antropologen De Nolf, d’Haenens en Mekki Berrada de volgende kenmerken gespecificeerd: geslacht (man/vrouw), woonplaats (stedelijk/landelijk), geloof (strikt praktiserend/praktiserend/niet praktiserend) migratieachtergrond (verschillende landen van herkomst), en de keuze van de islam (geboren in het geloof of bekeerling) (De Nolf et al. 2021, 5).

Alle deelnemers delen ervaringen met vooroordelen en stereotypen gerelateerd aan moslims en de islam. Zij voelden zich niet welkom in België. Daarnaast werden zij vijandig tegenover de Belgische cultuur gezet. Er was geen plek voor hen in de samenleving, omdat zij gezien werden als een groep die afwijkt van de norm (De Nolf et al. 2021, 7).

Een interessant punt die de moslimjongeren aangeven is de invloed van de woonplaats op anti-moslim sentimenten. Zij geloven dat anti-moslim vooroordelen een gevolg is van gebrek aan positieve contact tussen moslims en niet-moslims. Volgens deze jongeren worden mensen die in een dorp of kleine stad wonen met weinig demografische diversiteit over het algemeen sterker beïnvloed door vooroordelen en stereotypen over moslims. Ook blijkt de leeftijd van de dader een rol te spelen bij de anti-moslim sentimenten. Anti-moslim sentimenten worden voornamelijk veroorzaakt door de oudere generatie uit de leeftijdsgroepen veertig, vijftig of zestig jaar. Daarnaast spelen aspecten als religieuze tekens of etniciteit van het slachtoffer ook een rol (De Nolf et al. 2021, 7). Socioloog Amina Easat geeft aan dat islamofobie een significante genderdimensie heeft. De belangrijkste Belgische controleorganen voor islamofobie, zoals Collectif Contre l’Islamophobia en Belgique (in Nederlands: Collectief Tegen Islamofobie in België) en Muslim Rights Belgium (in Nederlands: Moslim Rechten België) rapporteren het groeiende aantal islamofobe daden tegen moslimvrouwen of vrouwen waarvan verondersteld wordt dat zij moslim zijn. Vooral moslimvrouwen met zichtbare religieuze tekens zijn meer het doelwit van islamofobie (Easat Daas 2019, hoofdstuk 10).

Terugkerend naar hoe de moslimjongeren in Vlaanderen omgaan met islamofobie: zij maken gebruik van zowel actieve als passieve copingstrategieën. Volgens de auteurs komen de copingstrategieën van Omlo en Aziza grotendeels overeen met de typologie van strategieën die uit dit onderzoek naar voren is gekomen. Het meest gebruikte strategie is de verzoeningsstrategie. De jongeren tonen begrip voor hun daders, proberen kalm, vriendelijk en begripvol te blijven ten koste van alles. De drieëndertigjarige Ozan bijvoorbeeld geeft het

volgende aan: *“Maybe he’s been through something bad. I don’t know him, so maybe he was beaten or scolded by a person of foreign origin, or something”* (De Nolf et al. 2021, 8).

Een andere actieve copingstrategie die de informanten vaak hebben benoemd gaat over communicatie. De moslimjongeren delen hun ervaringen met islamofobie met hun familieleden, vrienden, partners en/of religieuze leiders om hun hart op te luchten en eventueel ook om de negatieve ervaring te overwinnen (De Nolf et al. 2021, 8).

De geïnterviewden hebben daarnaast ook gebruik gemaakt van de relativiseringsstrategie. Zij streven ernaar het totale plaatje te zien en bagatelliseren de persoonlijke ervaringen met islamofobie. Een manier om zaken te relativëren is door het islamitische geloof als leidraad te gebruiken. Het vinden van geruststelling en vertrouwen in hun geloof vermindert de perceptie van vijandig gedrag van de geïnterviewden. Zij zoeken steun in de religie (De Nolf et al. 2021, 9).

Een volgende copingstrategie die in het onderzoek wordt vermeld is onderdrukking. Enkele deelnemers geven aan dat zij de gevoelens en negatieve ervaring onderdrukken en niet aan de buitenwereld laten zien. In sommige gevallen proberen zij dit ook van hunzelf te onderdrukken. In beide gevallen kan onderdrukking de mentale gezondheid schaden. Noor, een van de geïnterviewden, beschrijft dit als volgt:

“I tell myself that it doesn’t matter, but I am a very sensitive person, and I am going to think about it for weeks (...). I give myself a pep talk, but at the end of the day I still feel it.”

De vijfde copingstrategie die wordt benoemd is de reactieve copingstrategie. Dit houdt in dat negatieve ervaringen jonge moslimvolwassenen ertoe kan aanzetten bepaalde gedragingen en denkpatronen over te nemen. Deze kunnen verschillende uitdrukkingen hebben, maar zijn elk een direct gevolg van de ervaring. Een manier waarop de reactieve copingstrategie tot uiting komt is het aangaan van een dialoog met de dader. Het ondernemen van gestructureerd actie (door bijvoorbeeld lid te zijn van een organisatie waarin advies wordt gegeven aan moslimjongeren), minder waarde geven aan de dader en proberen te bewijzen dat de daders ongelijk hebben door zich niet te conformeren aan de heersende stereotypen zijn andere manieren waarop deze copingstrategie tot uiting kwam in het onderzoek (De Nolf et al. 2021, 9-10).

Een minder prominente actieve copingstrategie welke tot uiting kwam was vermijding. Enkele geïnterviewden kiezen het liefst voor om ieder situatie of incident te vermijden, die kan leiden tot vijandigheid tegenover hen. Een aanvullend copingstrategie bestaat uit het aanpassen van het fysieke uiterlijk en het (gedeeltelijk) ontkennen van religieuze overtuigingen om een beter plek in de samenleving te verkrijgen of stigmatiserende reacties te vermijden. Een voorbeeld waarin de aanvullende copingstrategie geschetst wordt is als volgt: *“I don’t lie, but (...) I say, for example, “Yes, I’m a Muslim, but I’m not religious”. This defuses the situation somewhat”* (De Nolf et al. 2021, 10-11).

Een laatste copingstrategie wat in het onderzoek naar voren is gekomen, is de passieve copingstrategie. Bij dit copingstrategie wordt niet gereageerd op de negatieve ervaring. Dit is anders dan de strategie waarin gekozen wordt de negatieve ervaring te onderdrukken. De negatieve ervaring wordt hierin niet erkend, terwijl bij de passieve copingstrategie de negatieve ervaring wel wordt erkend. Bij de passieve copingstrategie komt het wel eens voor dat het slachtoffer achteraf van gedachte verandert en als gevolg daarvan de voorkeur geeft aan een actieve copingstrategie. Daarnaast wordt vermeld dat het regelmatig geconfronteerd worden met anti-moslimsentimenten ertoe kan leiden dat moslims zich afkeren van de samenleving, omdat zij zich afgewezen voelen. Dit leidt bij sommige slachtoffers tot het toepassen van passieve copingstrategieën. Een andere reden waarin de passieve copingstrategie tot uiting komt is niet de familie ermee belasten. Een slachtoffer geeft bijvoorbeeld aan dat het al erg genoeg voor hem was om het (anti-moslimsentiment) mee te maken en dat het geen zin heeft om zijn familie ermee te belasten (De Nolf et al. 2021, 11).

Al met al komt in dit onderzoek naar voren dat de veertien moslimjongeren op diverse manieren zijn omgegaan met islamofobie. Zoals de auteurs zelf ook aangeven komen de copingstrategieën van Omlo en Aziza in grote mate overeen met de typologie van strategieën die uit dit onderzoek naar voren is gekomen

“The Experiences and Mental Health Impact of Islamophobia on Muslims Americans Following the 2016 U.S. Presidential Election: A Hermeneutic Phenomenological Study.”

In haar proefschrift onderzoekt psycholoog Hadeel Ali hoe Amerikaanse moslims het sociale en politieke klimaat hebben ervaren tijdens de regering van de Amerikaanse president Trump. Zij analyseert de ervaringen van Amerikaanse moslims met islamofobie en hoe islamofobie het mentale welzijn van deze groep heeft beïnvloed. In haar onderzoek verstrekt zij onder andere

ook informatie over de copingstrategieën die Amerikaanse moslims hebben gebruikt om de impact van islamofobie te beheersen (Hadeel 2021, ii).

Uit het onderzoek van Hadeel komt naar voren dat Amerikaanse moslims, de veertien deelnemers uit haar onderzoek, diverse vormen van islamofobie hebben ervaren. Zij verdeelt het fenomeen in vier categorieën: structurele, persoonlijke, dialectische en liberale islamofobie. De structurele (of institutionele) islamofobie omvat islamofobie die wordt uitgevoerd door ambtenaren (in een overheidsinstelling). Deze vorm van islamofobie heeft betrekking tot het beleid van eerdere regeringen en de anti-moslimretoriek en beleid van ex-president Trump (bijvoorbeeld het “moslimverbod”). De persoonlijk islamofobie omvat islamofobie die veroorzaakt wordt door individuen die privé-actoren zijn en geen banden hebben met de overheid. Het gaat hier voornamelijk om ervaringen zoals discriminatie, haat, angst en wantrouwen tegenover de Amerikaanse moslims. De dialectische islamofobie is het soort islamofobie waarin de structurele islamofobie de houding ten opzichte van de islam en moslims beïnvloed. Uit het onderzoek van Hadeel blijkt dat de structurele islamofobie van de Trump-regering, de persoonlijke islamofobie heeft beïnvloed en andersom. Een laatste vorm van islamofobie die Hadeel vermeld is de liberale islamofobie. Hierin worden slechts bepaalde uitingen van de islam geaccepteerd, die blijken te passen binnen een liberaal of progressief context (Hadeel 2021, 124-129). De logica in deze vorm van islamofobie is dat niet alle moslims slecht zijn. Sommigen zijn juist goed (Bakali 2019).

De ervaringen van de Amerikaanse moslims met islamofobie zijn variërend. Alvorens hierop wordt ingegaan is het belangrijk om te vermelden dat moslims met zichtbare tekenen, die als religieus worden beschouwd, het meest blootgesteld worden aan islamofobie. Het gaat hier om moslims met bijvoorbeeld een hoofddoek, gezichtsluier, lange baard, abaya (een bescheiden jurk) of kandora. Moslims zonder zichtbare tekenen ervaren in verhouding minder islamofobie (Hadeel 2021, 138-139).

Hadeel omschrijft diverse ervaringen met islamofobie. Een eerste ervaring die Hadeel omschrijft zijn de stereotypen. Het meest heersend stereotype is het associëren van Amerikaanse moslims met terrorisme. Een participant uit haar onderzoek geeft ook aan dat de stereotypen zijn ontwikkeld tijdens het beleid van Trump. Specifiek geeft deze Amerikaanse moslim aan dat de termen vluchteling en terrorisme worden ingewisseld in de samenleving. Het decreet (*Executive Order 13769: Protecting the Nation from Foreign Terrorist Entry into the United States*), getekend door Trump, maakt het laatstgenoemde enigszins duidelijk (Hadeel 2021, 130-131). Dit decreet omvat een inreisverbod voor burgers uit landen met een dominante

moslim-meerderheid. Specifiek verbiedt het decreet: het inreizen van burgers uit Irak, Iran, Libië Somalië, Soedan, Syrië en Jemen naar de Verenigde Staten (Trump White House 2017). Gezien de titel van het decreet is het niet moeilijk in te schatten dat burgers (vluchtelingen) afkomstig uit deze landen in verband worden gebracht met terrorisme. Hadeel merkt op dat dit een voorbeeld is van hoe structurele islamofobie het stereotype van moslims als terroristen lijkt te kanaliseren binnen het overheidsbeleid in de Verenigde Staten (Hadeel 2021, 131).

Een tweede stereotype is het gezien worden als de “ander”. Amerikaanse moslims worden gezien als homogeen, niet-Amerikaans, immigranten en/of vluchtelingen. Bij niet-moslims heerst bijvoorbeeld het vooroordeel dat Amerikaanse moslims de Engelse taal niet of onvoldoende beheersen. Amerikaanse moslims worden beschouwd en/of gezien als niet-Amerikaanse burgers (Hadeel 2021, 131). Zij worden weggezet als de ander.

Een derde stereotype is achtergesteld worden. Deelnemers uit dit onderzoek geven aan dat hun geloofssysteem en praktijken (door Amerikaanse niet-moslims) gezien worden als onbeschaafd, achterlijk, ongeschoold, barbaars, onhygiënisch en onverenigbaar met democratie (Hadeel 2021, 132).

Een vierde stereotype is vrouwenonderdrukking. Dit houdt in dat vrouwen, volgens niet-moslim Amerikanen, onderdrukt worden door de islam en door (moslim)mannen. Het dragen van een hoofddoek wordt bijvoorbeeld gezien als een teken van onderdrukking. Uiteraard komt vrouwenonderdrukking voor, maar dit betekent niet dat alle moslimvrouwen onderdrukt worden. Moslimvrouwen kunnen zich ook sterk, trots voelen door het dragen van de hoofddoek en/of abaya (een soort lange jurk) (Hadeel 2021, 132).

Naast blootstelling aan de vier stereotypen die hierboven zijn omschreven ervaren Amerikaanse moslims (als een onderdeel van islamofobie) ook verbale intimidatie. Het gaat hier om woorden of zinsdelen, bedreigingen, ongepaste vragen en/of passief-agressieve opmerkingen. De intimidatie heeft vaak betrekking tot het devalueren van bescheiden kleding (zoals de hoofddoek en abaya), het associëren van moslims met terrorisme of het uiten van vocale of schriftelijke minachting voor de islam (Hadeel 2021, 132-133).

Een ander vorm van islamofobie die in dit studie tot uiting is gekomen is fysieke intimidatie. Een Amerikaanse moslim heeft aangegeven dat zij was geslagen en dat haar hoofddoek door een vreemde werd getrokken in de metro. Ook wordt een incident gemeld waarin een moslima ongewone woede op de weg heeft ervaren, toen zij in het verleden een hoofddoek droeg. Hoewel fysieke intimidatie volgens Hadeel het minst voorkomt, benadrukt

zij het belang in hoeverre islamofobie schade kan toebrengen aan bevolkingsgroepen die in de samenleving worden gestigmatiseerd (Hadeel 2021, 137).

Plaatsvervangende blootstelling aan islamofobie vermeld Hadeel ook als een ervaring van islamofobie. Dit houdt in dat een aantal deelnemers uit het onderzoek (niet zelf ervaren) islamofobe gebeurtenissen hebben onderzocht en vervolgens hebben bekeken wat voor invloed dit op hen heeft gehad (Hadeel 2021, 134). Het lijkt hier meer te gaan over de (psychologische) gevolgen van islamofobie in plaats van het islamofobe incident.

Een vijfde ervaring met islamofobie is negatieve lichaamstaal. Staren, zuchten, met de ogen rollen en dergelijke zijn voorbeelden die opgesomd worden (Hadeel 2021, 135). Het is lastig om te achterhalen of alle ervaringen met negatieve lichaamstaal daadwerkelijk islamofob zijn. De context waarin het incident zich voordoet en het privéleven van de dader is van uiterst belang om de lichaamstaal enigszins te kunnen begrijpen.

Een zesde ervaring met islamofobie is gebrek aan vertegenwoordiging. Verschillende deelnemers uit het onderzoek merkten een gebrek aan moslimvertegenwoordiging op in hun beroeps- en onderwijsomgeving. Ook merkten zij op dat Amerikaanse moslims oneerlijk geportretteerd worden in het nieuws. Hadeel vermeldt dat een continue cyclus van negatieve moslimvertegenwoordiging in de media, in combinatie met een gebrek aan directe blootstelling in academische en beroepsomgevingen, de basis heeft gelegd voor het voortzetten van de islamofobe retoriek in de Amerikaanse samenleving (Hadeel 2021, 135-136). Bij deze ervaring gaat het niet om het islamofobe incident, maar om hetgeen wat bijdraagt aan het islamofobe voorval in de Amerikaanse samenleving.

Een laatste ervaring die wordt benoemd is de ongelijke behandeling. Uit het onderzoek van Hadeel komt naar voren dat verschillende deelnemers ongelijke behandeling binnen hun werk en academische instellingen hebben ervaren. De deelnemers hebben benadrukt dat meerdere personen niet met hen wilden communiceren op de werkplek, vanwege hun moslimidentiteit (Hadeel 2021, 136).

Hoe gaan Amerikaanse moslims echter om met deze ervaringen? Welke copingstrategieën hebben zij ingezet? Hadeel geeft aan dat Amerikaanse moslims de volgende copingstrategieën hebben ingezet bij de ervaringen die hiervoor zijn benoemd: sociale steun, de islam, positieve psychologie, therapie, grenzen stellen, zelfzorg technieken en teruggeven. Beginnend met de eerste copingstrategie: het opzoeken van sociale steun. De participanten zoeken sociale steun bij de moslimgemeenschap, familie, vrienden, online steun en

professionele steun. Het hebben van sociale steun blijkt een adaptieve copingstrategie te zijn voor veel deelnemers die hun eigen ervaringen en emoties met betrekking tot islamofobie hebben gedeeld (Hadeel 2021, 155). Dit komt overeen met de steun copingstrategie van Aziza.

Een tweede copingstrategie is de islam. Deelnemers uit dit onderzoek zoeken toevlucht tot eigen religie, wanneer zij geconfronteerd worden met islamofobie. Bidden, de Koran lezen, kennis opdoen over de islam, stilstaan bij redenen waarom een persoon moslim is en dergelijke fungeert als een middel om voor het psychisch en fysiek welzijn te zorgen. Ook dient het als middel om het zelfrespect te vergroten (Hadeel 2021, 155-156). De strategie vertoont overeenkomsten met de relativeringstrategie van Aziza.

Positieve psychologie is een derde copingstrategie die naar voren komt. Diverse deelnemers uit dit onderzoek waren optimistisch. Om met islamofobie om te gaan hebben zij positieve psychologie gebruikt, zoals: positieve affirmaties, positieve zelfpraat, oefeningen voor zelfcompassie en het bijhouden van een dagboek. De inhoud ervan is onbekend. Wel wordt specifiek aangegeven dat de meeste deelnemers hoop hebben voor de toekomst, wat een uiting is van de positieve psychologie. Het observeren van progressieve vertegenwoordiging in de regering was een ander ervaring die de hoop onder Amerikaanse moslims deed toenemen (Hadeel 2021, 156-157). Doordat individuen een positieve, verbindende houding aannemen, zou deze strategie eventueel een zijtak kunnen vormen voor de verbindende strategieën van Omlo.

Een volgende copingstrategie is therapie. Over deze strategie wordt weinig informatie verstrekt. Wat wel belangrijk is om aan te geven is dat verschillende deelnemers uit het onderzoek geestelijke verzorgers hebben ingeschakeld om met islamofobie om te gaan. Een therapie wordt gebruikt ter ondersteuning (Hadeel 2021, 157). De communicatiestrategie van Aziza komt hierin terug. In dit onderzoek lijkt religie ook een rol te spelen in de therapie die aangeboden wordt door de geestelijke verzorgers. In die zin kan de relativeringsstrategie van Aziza ook deels hierin geplaatst worden.

Grenzen stellen is de vijfde copingstrategie die wordt benoemd. Op diverse manieren stellen de deelnemers grenzen in hun leven, wanneer zij geconfronteerd worden met islamofobie. Het beperken van hun media-inname, het kiezen van de personen waarmee zij omgaan, het uiten van hun grenzen tijdens gesprekken of het focussen op een andere activiteit zijn enkele voorbeelden van deze copingstrategie. De deelnemers nemen bewust de keuze om grenzen te stellen wanneer zij een bedreiging voor hun (religieuze) identiteit ervaren (Hadeel

2021, 157). De deelnemers proberen de omgeving waarin zij blootgesteld worden aan islamofobie voornamelijk te vermijden. De vermijdende strategie van Omlo is te vergelijken met deze vijfde copingstrategie.

Een volgende copingstrategie zijn zelfzorgtechnieken. Voorbeelden die de deelnemers hebben genoemd zijn sporten, lezen, naar muziek luisteren, schrijven, poëzie lezen en alleen zijn (Hadeel 2021, 158). Het is niet moeilijk in te schatten dat deze zelfzorgtechnieken niet ingezet worden op het moment dat een deelnemer een islamofobe incident zelf ervaart. Deze technieken worden achteraf toegepast.

Als laatst wordt de copingstrategie teruggeven benoemd. Deelnemers hebben opgemerkt dat ze met islamofobie zijn omgegaan door iets terug te geven aan hun gemeenschap, bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk te doen of jongeren te ondersteunen (Hadeel 2021, 158). Dit verstrekt helaas geen informatie over hoe Amerikaanse moslims zijn omgegaan op het moment dat zij islamofobie hebben ervaren. Wel biedt het informatie hoe zij na het incident omgaan met islamofobie.

Hoewel dit onderzoek enigszins een beeld geeft over de ervaringen van Amerikaanse moslims met islamofobie, wekt het ook vraagtekens op of alle ervaringen daadwerkelijk onder islamofobie geplaatst kunnen worden. Een voorbeeld daarvan is de lichaamstaal. Zoals vermeld is de context waarin het incident zich voordoet en het privéleven van de dader van uiterst belang om de lichaamstaal enigszins te kunnen begrijpen.

In het kort komt in dit onderzoek naar voren dat moslims de volgende copingstrategieën inzetten bij islamofobie: sociale steun, de islam, positieve psychologie, therapie, grenzen stellen, zelfzorg technieken en teruggeven. De drie copingstrategieën van Aziza is zichtbaar in dit onderzoek. Daarnaast komen de verbindende en vermijdende strategieën van Omlo terug in dit onderzoek. Net als alle voorgaande onderzoeken, gaan moslims ook in dit onderzoek op diverse manieren om met islamofobie.

3.3 Deelconclusie

De deelvraag luidde als volgt: “wat voor strategieën staan moslims ter beschikking om met islamofobie om te gaan?”

Voorheen is besproken dat islamofobie een enorme invloed kan hebben op moslims en/of burgers die in verband worden gebracht met moslims. Zij kunnen discriminatie, racisme, sociale uitsluiting bijvoorbeeld ervaren, welke schadelijk zijn voor de gezondheid. Om dergelijke

stressvolle en emotionele levenservaringen te overwinnen, te verminderen of te accepteren kunnen individuen diverse inspanningen verrichten, wat gedefinieerd wordt als copingstrategieën.

In dit hoofdstuk zijn een aantal wetenschappelijke onderzoeken zowel binnen, als buiten Nederland geanalyseerd. Uit deze onderzoeken is naar voren gekomen dat moslims diverse strategieën ter beschikking staan om met islamofobie om te gaan. Het incident vermijden, in gesprek gaan met de dader, het veroordelen van het incident, steun zoeken bij vrienden/familieleden/deskundigen/religie, daders uitschelden, overgaan tot verzoening en/of verbinding, vrijwilligerswerk verrichten zijn enkele strategieën die naar voren zijn gekomen. In meeste gevallen vertonen deze copingstrategieën overeenkomsten met die van Omlo en Aziza.

Zoals aangekondigd zullen voor dit onderzoek de vier copingstrategieën van Omlo en de drie copingstrategieën van Aziza als basis fungeren. De vier copingstrategieën van Omlo zijn gericht op de daders of op de als negatief ervaren omgeving: 1. Polariserend (men gaat de confrontatie aan), 2. Vermijdend, 3. Conformerend (men past zich aan de omgeving aan om conflicten te voorkomen), 4. Verbinding (men zoekt het gesprek met de omgeving). De drie copingstrategieën van Aziza richt zich daarentegen op het zelf psychologisch verwerken van de negatieve ervaring: 1. Relativering en troost (onder meer in de religie zelf), 2. Steun bij eigen omgeving zoeken, 3. Hulp van een therapeut zoeken. De copingstrategieën van Omlo en Aziza vullen elkaar aan, waardoor zij als basis zullen fungeren in dit onderzoek. Specifiek zal gekeken worden hoe deze copingstrategieën van Omlo en Aziza overeenkomen met de typologie van strategieën die uit dit onderzoek naar voren zal komen. Dit zal in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

Hoofdstuk 4 In gesprek met Turkse-Nederlanders over hun omgangsvormen met islamofobie.

In het vorige hoofdstuk heb ik de coping strategieën van moslims aan de hand van de literatuur beschreven. In dit hoofdstuk zet ik uiteen hoe mijn respondenten, Turks-Nederlandse moslims in Nederland tussen de 16 en 35 jaar, spreken over islamofobie en hoe zij zeggen ermee om te gaan. Alvorens ik in ga op het verhaal van mijn respondenten zal ik de copingstrategieën van Omlo en Aziza beknopt samenvatten. Zoals vermeld in hoofdstuk 3 zal ik in dit hoofdstuk ook kijken naar de overeenkomst tussen de copingstrategieën van Omlo en Aziza en de typologie van strategieën uit dit onderzoek. Aan het eind zal antwoord gegeven worden op de deelvraag: Hoe spreken Turks-Nederlandse moslims tussen de 16-35 jaar in Nederland over islamofobie en hoe zeggen zij ermee om te gaan?

4.1 Copingstrategieën Omlo en Aziza

In het vorige hoofdstuk werd aangegeven dat de copingstrategieën van Omlo en Aziza elkaar aanvullen en daardoor als basis zullen fungeren voor dit onderzoek. Zoals vermeld zijn de vier copingstrategieën van Omlo allemaal gericht op de ouders of op de als negatief ervaren omgeving: 1. Polariserend (men gaat de confrontatie aan), 2. Vermijdend (men vermijdt het incident), 3. Conformerend (men past zich aan de omgeving aan om conflicten te voorkomen), 4. Verbinding (men zoekt het gesprek met de omgeving). De drie copingstrategieën van Aziza daarentegen zijn allemaal gericht op het zelf psychologisch verwerken van de negatieve ervaring: 1. Relativering en troost (onder meer in de religie zelf), 2. Steun bij eigen omgeving zoeken, 3. Hulp van een therapeut zoeken. In hoeverre deze copingstrategieën overeenkomen met de typologieën van strategieën uit dit onderzoek zal in het vervolg worden bekendgemaakt. Nu volgt de basisinformatie over de respondenten die hebben deelgenomen aan dit onderzoek.

4.2 Deelnemers

Aan dit onderzoek hebben tien Turks Nederlandse moslims deelgenomen, waarvan één heer en negen dames. Wat betreft het uiterlijk van de dames dragen zes een hoofddoek en drie geen hoofddoek. Hiermee wil ik de nadruk leggen dat niet alleen moslima's met een hoofddoek, maar ook moslima's zonder een hoofddoek het doelwit zijn geweest van islamofobie. Verder varieerde de leeftijd van de respondenten tussen de 22 en 32 jaar. De meerderheid van de

geïnterviewden verblijft in de stad Rotterdam. De overige respondenten komen uit de steden Steenwijk, Almere en Arnhem. Verder studeren de respondenten aan of zijn afgestudeerd van het hoger beroepsonderwijs of universiteit.

4.3 Bevindingen

De gedachten over islamofobie en de ervaringen, coping strategieën met het fenomeen van de Turks Nederlandse moslims zal zoveel mogelijk in de eigen woorden worden gepresenteerd. Vanwege de grote omvang is het niet mogelijk alle uitgesproken gedachten en ervaringen in dit hoofdstuk op te nemen.

4.3.1 Wat houdt islamofobie in?

In het tweede hoofdstuk kwam aan bod dat in wetenschappelijk literatuur verschillende definities wordt gegeven aan de term islamofobie. Ook de respondenten omschrijven islamofobie op verschillende wijzen. Alhoewel de omschrijvingen niet homogeen zijn, zijn in de meeste hiervan terugkerende elementen aanwezig. De motieven angst, haat, vooroordelen, onwetendheid over moslims en de islam komen regelmatig voor in de omschrijvingen. Hoewel het niet veelvuldig is benoemd, komt het factor discriminatie ook terug in de omschrijvingen.

Een laatste factor, naar mijns inziens ook een bijzondere, is het aspect negeren wat volgens één respondent ook onder de noemer islamofobie valt.

“Je hebt niet specifiek haat, maar je negeert het. Je ziet het als het ware dat het niet bestaat of dat dat ook niet een stukje van Nederland of Europa is. Je hebt niet specifiek een haat tegen, maar je negeert het, je accepteert het niet. Dat hoort ook in islamofobie thuis.” (Ahmet, 27 jaar)

Deze factoren kunnen als gevolg hebben dat moslims zich niet geaccepteerd voelen in de maatschappij. Zo geeft een respondent bijvoorbeeld aan dat zij zich gedeeltelijk niet geaccepteerd voelt in de samenleving. Het stukje waardoor zij zich niet geaccepteerd voelt is (onder andere) te wijten aan de negativiteit waaraan zij blootgesteld wordt in de maatschappij, omdat zij moslim is.

Afgezonderd van de negatieve ervaringen geeft een ander respondent aan dat zij haar niet ‘geaccepteerd’ wil voelen in de samenleving, omdat zij al behoort tot Nederland. Met deze

kritische punt probeert zij eigenlijk aan te geven, dat zij vanwege haar religie of etnische achtergrond niet geaccepteerd/gezien wordt als een Hollandse vrouw in de samenleving, terwijl zij in Nederland is geboren en opgegroeid, vloeiend de Nederlandse taal spreekt, de Nederlandse nationaliteit heeft, Nederland het land is waar zij terugkomt na vakantie enzovoort. Kortom zij ziet en beschouwt haar zelf als een Nederlandse dame.

Terugkomend op hoe de respondenten islamofobie definiëren is het mogelijk om aan te geven dat niet alleen de emotionele componenten, maar ook de cognitieve componenten van het fenomeen worden belicht. Hoewel het niet voor alle respondenten het geval is, bestaat er een verband tussen de islamofobe ervaring en de omschrijving van het fenomeen. Een respondent die een ervaring heeft met vooroordelen of discriminatie bijvoorbeeld, benoemt ook de factor vooroordeel of discriminatie in de omschrijving, en andersom. Het is opvallend dat in geen enkel omschrijving een verwijzing wordt gemaakt naar islamofobie als zijnde een ideologie. Ook valt het op dat de respondenten geen sterke definitie van islamofobie hanteren. Het begrip islamofobie wordt geassocieerd met alle mogelijke vormen van negatieve beeldvorming over en gedrag tegenover moslims, zonder dat er een scherp onderscheid wordt gemaakt over wat er wel en niet onder valt. Met andere woorden de geïnterviewden hanteren de term niet als een academisch concept, maar gebruiken de term meer met een bepaalde gevoelswaarde.

4.3.2 De ervaringen van de respondenten

De islamofobe ervaringen van de respondenten lopen zeer uiteen. Deze ervaringen kunnen geplaatst worden in de volgende drie (samengevatte) clusters van Sayyid: (1) aanvallen op personen die als moslim worden beschouwd (2) daden van intimidatie en (3) incidenten waarin degenen die als moslim worden beschouwd een minder gunstige behandeling krijgen en dergelijke in een institutionele setting. Bij de ervaringen van twee respondenten valt op dat zij, na de aanslag op Charlie Hebdo in 2015, geassocieerd zijn met terroristen.

“Ik had een rode hoofddoek op en een Nederlandse man rond de 40-45 jaar kwam naar binnen. Hij zei heel luidruchtig: “iemand staat op rood pas maar op dat zij straks niet afgaat. Pas maar op dat zij geen bom onder dat ding heeft!” Dat was de eerste ervaring. Dat vond ik heel flauw. Dat was net na Charlie Hebdo.” (Rukiye, 27 jaar)

Een dergelijk ervaring toont enigszins aan hoe terroristische aanslagen kunnen bijdragen aan de negatieve beeldvorming over moslims en als gevolg daarvan de poort openzet voor islamofobe incidenten.

4.3.3 De toegepaste copingstrategieën

Hoe de respondenten met de incidenten omgaan, met andere woorden welke coping strategieën zij inzetten, is variërend. De respondenten reageren zowel passief, als actief. Het is mogelijk om aan te geven dat de passieve houding in vergelijking tot de actieve houding vaker voorkomt bij de Turks Nederlandse moslims. De passieve houding houdt in dat de respondenten bij een incident (on)bewust ervoor hebben gekozen om de confrontatie niet (veel) aan te gaan. De actieve houding betekent dat zij het gesprek aangaan, empathie tonen aan de dader, mentale steun zoeken in de eigen omgeving, opkomen voor hunzelf, en relativeren (onder meer in de religie zelf). De context waarin het incident zich voordoet speelt ook een belangrijke rol in hoe de respondenten reageren op het incident.

4.3.3.1 De passieve houding

Zoals hierboven is omschreven houdt de passieve houding in dat de respondenten (on) bewust de confrontatie niet (of beperkt) aangaan en het incident vermijden. Waarom respondenten een inactieve houding aannemen, oftewel de vermijdende copingstrategie uitoefenen is divers:

- 1) Shock. De shock die ontstaat bij enkele respondenten als gevolg van de islamofobe ervaring, leidt ertoe dat zij verstijfd raken en onbewust de confrontatie niet aangaan.
- 2) Angst. De respondent is bang om te reageren op de dader. Dit is te wijten aan het idee dat de respondent met haar opmerking de woedende dader nog bozer zal maken. Om die reden kiest de respondent ervoor om een terughoudende houding aan te nemen.
- 3) Afhankelijke positie. De vermijdende copingstrategie wordt ook toegepast door sommige respondenten die in een afhankelijke positie verkeren. Zij houden rekening met hun positie, waardoor zij minder zichzelf kunnen zijn. Als gevolg daarvan gaan zij de confrontatie niet aan.
- 4) Niet standvastig zijn. Sommige respondenten geven aan dat zij niet sterk in hun schoenen stonden, waardoor zij niet hebben gereageerd op het incident. De leeftijd van de respondenten blijkt hierin een rol te spelen. Hoe lager de leeftijd hoe minder standvastig zij zijn.

- 5) Geen steun van de omgeving krijgen. Het opkomen van getuigen voor de respondent die het incident heeft ervaren, kan hem/haar de moed geven om het gesprek aan te gaan met de dader. Enkele respondenten geven aan dat niemand in de naaste omgeving voor hen is opgekomen. Als de getuigen waren opgekomen, dan zouden zij er wat van gezegd hebben. Het is mogelijk om aan te geven dat deze verklaring een relatie heeft met de voorgaande verklaring. Iemand die niet standvastig is kan steun zoeken in de omgeving.
- 6) Niets aantrekken van wat andere mensen denken en zeggen. Een respondent geeft aan dat zij niet onzeker is over haar hoofddoek, het praktiseren of het moslim zijn. Zij trekt niets aan van wat andere mensen over haar denken en tegen haar zeggen. Zij reageert niet op het incident, mits zij niet uitgescholden wordt.
- 7) Versteld staan, gevoelens van onmacht en dergelijke. Een respondent geeft aan dat zij niet wist wat zij moest zeggen op het moment dat zij te horen kreeg dat zij niet aangenomen werd vanwege haar hoofddoek. De verbazing en het gevoel van onmacht en oneerlijkheid heeft bij haar ervoor gezorgd om het gesprek zo snel mogelijk te beëindigen. Een andere respondent stond versteld door de opmerking van haar tandarts, waardoor zij niet verder is ingegaan op het incident.
- 8) Andere partij staat niet open voor dialoog. Enkele respondenten vermelden dat zij het incident vermijden, als het individu tegenover hen niet openstaat voor dialoog:

“Het ligt aan de persoon tegenover je hoe je het moet aanpakken vind ik zelf. Als een persoon niet open staat voor dialoog, dan kies ik ervoor om deze te vermijden.”

(Fatma, 22 jaar).

Aan de andere kiest een respondent ervoor het gesprek niet aan te gaan, omdat zij ervan overtuigd is dat een gesprek geen verandering zal brengen in de situatie en/of de dader.

- 9) Sfeer niet verpesten. Om de huidige sfeer niet te verpesten kiest een respondent ervoor om niet (diep) in te gaan op het incident.

De Turks Nederlandse moslims tussen de 16-35 jaar geven deze negen redenen weer voor het toepassen van de vermijdende copingstrategie bij islamofobe ervaringen. Nogmaals is het van belang te benadrukken dat de context een onmiskenbaar rol kan spelen in hoe gereageerd wordt op een incident. De punten 1 en 7 bijvoorbeeld hebben vooral te maken met het incident zelf. De respondenten zagen het incident niet aankomen en zorgt voor onvermogen direct adequaat te reageren. Met andere woorden nemen de respondenten als gevolg van de onverwachte reactie door de andere partij een inactieve houding aan. De punten 2 en 8 hebben te maken met de

andere partij, waardoor de respondent het incident vermijdt. De respondent schat in dat de andere partij niet goed zal reageren op een respons en resulteert met inactiviteit. De punten 3, 5 en 9 hebben betrekking op de relaties tussen dader, slachtoffer en omstanders. Aan de ene kant is de aanwezigheid van omstanders de reden om het incident te vermijden. Aan de andere kant is de aanwezigheid van omstanders die niet reageren op de dader/ opkomen voor het slachtoffer de reden om inactief te zijn. Als laatste zijn de punten 4 en 6 inschattingen van het eigen karakter. De karaktereigenschappen van de respondenten leidt tot het vermijden van het incident. Overigens staat het vermijden van een incident niet gelijk aan het ontkennen van de ervaring. Het incident wordt vermeden, maar de ervaring zelf wordt erkend door de respondent.

4.3.3.2 De actieve houding

In dit onderzoek nemen de Nederlandse moslims met een Turks achtergrond niet alleen een passieve houding aan bij een incident, maar ook een actieve. Deze actieve houding is in dit onderzoek als volgt in te delen:

- De verbindende copingstrategie
- De copingstrategie van het empathie tonen
- De copingstrategie van het delen
- De copingstrategie van het relativiseren
- De copingstrategie van het zelf verdedigen

De verbindende copingstrategie

Bij de verbindende strategie gaan de respondenten het gesprek aan. De respondenten reageren actief op hetgeen wat wordt gevraagd of gezegd tijdens een sollicitatiegesprek, op werkvloer, of in een vriendenomgeving. Zij voeren een constructief gesprek, zodat de (eventuele) vooroordelen vermindert of volledig weggenomen kan worden.

“Ik zei [tijdens het sollicitatiegesprek] als zij [de leerlingen] iets tegen mij zeggen dan zal ik handelen met die leerlingen hoe een ander docent zou handelen als tegen hen iets naars wordt gezegd. Dat is niet iets apart bij wijze van. Elke leerling kan tegen elke docent iets naars zeggen. Dat heeft niets met mijn hoofddoek te maken of dat heeft niets met mijn geloof te maken.” (Nazmiye, 26 jaar).

De copingstrategie van het empathie tonen

Een tweede actieve copingstrategie is de copingstrategie van het empathie tonen. Vier respondenten proberen begripvol te blijven voor hun ouders ten koste van de negatieve incidenten die zij hebben ervaren: *“Ik ben altijd benieuwd van waar komt dat vandaan. Het moet een reden hebben. Er moet iets gebeurd zijn, dat iemand zo handelt.”* (Esma, 29 jaar)

“Die mensen snap ik ook wel, die kennen heel weinig moslims. Dus zij weten ook niet hoe het er echt aan toegaat. Ze zien alleen maar de negatieve beelden en dan heb je ook nog een moslimmeisje in je klas.” (Sule, 27 jaar)

De copingstrategie van het delen

Sommige respondenten vertellen in hun verhaal dat zij het incident hebben gedeeld met familie en/of vrienden. Het delen gebeurt in de meeste gevallen om tot rust te komen, het last van de schouders te halen. *“Ik vertel alles aan mijn familie. Als ik het niet vertel, dan zal ik hiermee zitten.”* (Fatma, 22 jaar)

Aslı (29 jaar) vertelt het volgende: *“ik heb het toen met een vriendin alleen gedeeld, voor de rest niet. Het heeft opgelucht.”*

Een ander respondent geeft ook aan dat zij het incident niet alleen heeft gedeeld met haar familie en vrienden om haar hart op te luchten, maar ook om bewustzijn te creëren bij mensen dat dergelijke incidenten nog bestaan en ook hen kan overkomen. In slechts één geval heeft een respondent het incident gedeeld met haar familie en vrienden om samen hierover te lachen. De respondent was echter niet bewust dat het om een islamofobe incident ging op het moment dat zij dit had gedeeld.

De copingstrategie van het relativiseren

Een ander actief copingstrategie die wordt toegepast is de copingstrategie van het relativiseren. Enkele respondenten vermelden dat het vinden van geruststelling en vertrouwen in hun geloof hun kijk naar de wereld toe verandert en hun helpt het leven te vergemakkelijken:

“Dat idee is positief geweest, omdat jij toch heel zeker bent ik wat je gelooft en dat het je ook met heel veel dingen helpt en dat je meer rust ervaart, meer ontspannen bent. Ook bij gebeuren die niet leuk zijn, dat je kan denken van het beste, het zal goedkomen. Hierdoor heb ik ook heel weinig stress van dingen.” (Sule, 27 jaar).

De copingstrategie van het zelf verdedigen

Een laatste actieve houding, welke beperkt wordt toegepast, is de copingstrategie van het zelf verdedigen. Dit komt zowel op individueel niveau als op collectief niveau tot uiting in dit onderzoek. Een voorbeeld op individueel niveau is wanneer de respondent het gesprek aangaat om geen en/of minder onderdrukking te ervaren door de andere partij. De respondent verdedigt haar zelf door haar stem te laten horen tegen het onrecht wat haar wordt aangedaan.

“Als je niets zegt, dan word je nog meer onder druk gezet.” (Fatma, 22 jaar).

Een voorbeeld op collectief niveau heeft betrekking op de barbecue van Pegida tijdens de Ramadan. Een respondent heeft samen met een groep uit de omgeving op hun manier een bepaald zelfverdedigingsprotest uitgebracht:

“Ik probeerde rust te creëren onder de jongeren. Ik wilde niet dat het ging escaleren, dus geweld gebruikten. Dat wij op ons manier een bepaald protest zouden gaan uitbrengen. Dat hebben wij gedaan. In die zin hebben wij gezeten en ons rug toegekeerd. Zo wilden wij gaan protesteren.” (Ahmet, 27 jaar).

Opmerkelijk is dat niet alleen moslims, maar ook niet-moslims hun steun hebben uitgebracht bij het protest. Zij hebben een duidelijk statement gemaakt over dat een dergelijk anti-islam protest niet thuishoort in Rotterdam. Daarnaast geeft dit voorbeeld weer hoe het opkomen voor je medemens en het bieden van steun, individuen (in dit specifiek geval moslims) in een positieve zin kan raken.

Zoals vermeld maken de Turks Nederlandse moslims tussen de 16-35 jaar in dit onderzoek gebruik van vijf actieve copingstrategieën: de verbindende copingstrategie, de copingstrategie van empathie tonen, de copingstrategie van het delen, de copingstrategie van het relativeren en de copingstrategie van het zelf verdedigen. De verbindende copingstrategie en de copingstrategie van het zelf verdedigen heeft te maken met de andere partij. De andere partij stelt vragen waar de respondent vervolgens antwoord op geeft, met het doel dat de eventuele vooroordelen wordt verminderd of in zijn geheel wordt weggenomen. Aan de andere kant neemt de andere partij een bepaald houding aan, waardoor de respondenten als gevolg van die houding een zelfverdedigingspositie aannemen. De respondent wordt aangezet door de andere partij/dader, om op een dergelijk manier te reageren. De copingstrategie van empathie tonen en het delen zijn inschattingen van het eigen karakter. De karaktereigenschappen van de respondenten leidt tot het tonen van empathie aan de dader en het delen van het incident met de naasten. Bij het tonen van empathie aan de dader neemt de respondent het incident niet kwalijk. Terwijl bij het delen van het incident, het incident wel degelijk wordt beschouwd als kwalijk.

De dader deelt het incident om een last van zijn/haar schouders te kunnen halen. De copingstrategie van het relativeren heeft betrekking op de relaties tussen slachtoffer en geloof. Het geloof biedt een houvast voor de dader in zijn/haar dagelijks leven.

Het is van belang te benadrukken dat geen enkel Turks Nederlandse moslim uit dit onderzoek vijandig of agressief is omgegaan met een incident. De verbindende en vermijdende copingstrategieën staan voornamelijk centraal in de omgangsvormen van deze respondenten.

4.3.4 De copingstrategieën van Omlo en Aziza versus de copingstrategieën van de respondenten

De copingstrategieën van Omlo en Aziza komen gedeeltelijk overeen met de typologie van strategieën uit dit onderzoek. Beginnend met de vermijdende copingstrategie van Omlo. Zoals vermeld gaan individuen bij deze strategie de confrontatie niet aan. Dit komt ook overeen met de vermijdende copingstrategie uit dit onderzoek. Echter het verschil tussen de twee zit in het volgende. De vermijdende copingstrategie van Omlo spreekt voornamelijk over individuen die bewust de confrontatie niet aangaan. Uit dit onderzoek is echter naar voren gekomen dat individuen niet altijd bewust ervoor kiezen om een incident te vermijden. Zoals vermeld kan de vermijdende copingstrategie bijvoorbeeld ook het resultaat zijn van onvermogen direct adequaat te reageren. De vermijdende copingstrategie uit dit onderzoek heeft niet alleen betrekking op individuen die bewust geen confrontatie aangaan, maar ook op individuen die onbewust passief blijven.

De verbindende copingstrategie van Omlo is vergelijkbaar met de verbindende copingstrategie uit dit onderzoek. De respondenten voeren een constructief gesprek met de dader met als doel de vooroordelen verminderen of in zijn geheel wegnemen. Opvallend is dat de respondenten zelf niet het initiatief nemen om een gesprek te starten. De andere partij stelt vragen waar de respondent vervolgens antwoord op geeft.

De relativeringscopingstrategie en de copingstrategie van het steunen van Aziza is ook te zien in de resultaten van dit onderzoek. De copingstrategie van het delen is vergelijkbaar met de copingstrategie van het steunen van Aziza. In dit onderzoek delen de respondenten de ervaring met de eigen omgeving om onder andere tot rust te komen. Het gaat hier niet zozeer om de fysieke steun die de respondenten van de eigen omgeving verkrijgen, maar meer om de mentale steun. In die zin is de communicatieve copingstrategie van Aziza ook gedeeltelijk te zien hierin. Echter het verschil tussen deze twee strategieën is dat bij de ‘copingstrategie van het delen’ de respondenten geen mentale steun zoeken bij een therapeut, maar bij de eigen

omgeving. Bij de communicatieve copingstrategie van Aziza zoeken individuen professionele mentale steun bij een therapeut.

De relativeringsstrategie van Aziza is een laatste copingstrategie wat te herkennen is in de antwoorden van de respondenten. Deze strategie van Aziza is vergelijkbaar met de copingstrategie van het relativieren. Zoals vermeld geven enkele respondenten aan dat het vinden van geruststelling en vertrouwen in hun geloof hun kijk naar de wereld toe verandert en hun helpt het leven te vergemakkelijken.

Uit dit onderzoek zijn ook twee copingstrategieën naar voren gekomen, welke niet benoemd worden door en overeenkomen met de copingstrategieën van Aziza en Omlo: de copingstrategie van empathie tonen en de copingstrategie van het zelfverdedigen. Deze copingstrategieën zijn hierboven uitgebreid beschreven. Overigens zijn de polariserende en conformerende copingstrategieën van Omlo ook niet naar voren gekomen in dit onderzoek. Een mogelijke verklaring waarom de copingstrategieën uit dit onderzoek en de copingstrategieën van Omlo en Aziza niet (volledig) overeenkomen zou te maken kunnen hebben met de individuen die worden geanalyseerd. Het analyseren van diverse individuen, kan tot andere onderzoeksresultaten leiden.

4.3.5 Dit had ik moeten doen

In dit onderzoek is naar voren gekomen dat sommige respondenten achteraf, na de gebeurtenis, anders gereageerd zouden willen hebben. Dit heeft voornamelijk betrekking op respondenten die in eerste instantie passief reageren op een incident, en achteraf een actieve houding zouden willen nemen. De respondenten vinden de passieve houding niet goed en/of onvoldoende, waardoor zij omschakelen naar een actieve houding. Het gaat hier voornamelijk om het opkomen voor jezelf, aangeven wat het incident met jou doet (de emoties benoemen) en (afhankelijk van de context) vragen stellen aan de dader waarom hij/zij op die manier heeft gehandeld. Aslihan (29 jaar) zegt bijvoorbeeld:

“Het is een persoonlijke aanval naar jou toe en dat zou je heus wel aan mogen pakken of mogen verdedigen. Dat hoeft geen ruzie te zijn. Ik had wel mijn standpunt willen benoemen en aan hem verder willen uitvragen. Benoemen dat ik het niet okay vind.”

Enkele respondenten geven aan dat zij op eenzelfde manier zouden reageren. Esma (29 jaar) bijvoorbeeld zegt: “*wat ik op dat moment heb gedaan, was voor mij goed.*”

Slechts in één geval wordt aangegeven dat de respondent ook een rapportage zou willen maken en de media erbij zou willen betrekken. Dit gaat om een ervaring van Ahmet, waarin hij en zijn moslimteamgenoten op het voetbalveld onder andere werden uitgescholden ('kanker moslims') door Nederlandse jongeren. Een rapportage maken en de media erbij willen betrekken is een nieuwe copingstrategie wat naar voren komt. Deze strategie kan eventueel benoemd worden als de verspreidingscopingstrategie.

Opmerkelijk is dat geen enkel respondent de overstap wil maken van een actieve strategie naar een passieve strategie. In het huidige onderzoek willen respondenten voornamelijk een actieve strategie toepassen. De respondenten die nu actief zouden willen reageren op de islamofobe ervaring, hebben in eerste instantie vanwege shock, gevoelens van onmacht enzovoort, de afhankelijke positie, het niet verpesten van de sfeer, en het niet sterk staan in eigen schoenen (on)bewust ervoor gekozen om de vermijdende strategie toe te passen. Nu de respondenten de onverwachte islamofobe reactie hebben verwerkt, zichzelf (de karaktereigenschappen) hebben ontwikkeld en/of niet (meer) in een afhankelijke positie verkeren en dergelijke geven zij aan dat zij actief zouden willen reageren op de dader/het incident.

4.3.6 *Motieven van de daders*

In alle gevallen kennen de respondenten de daders niet of zij kennen de daders onvoldoende. Sommige respondenten geven hun eigen mening over waarom de dader een dergelijk handeling zou kunnen doen. Motieven die terugkomen zijn: moslims minderwaardig zien, moslims niet accepteren, moslims pesten/irriteren, onwetendheid en vooroordelen, tunnelvisie, angst en trauma. Sule bijvoorbeeld zegt het volgende: *“Ik weet niet honderd procent zeker natuurlijk wat de motieven zijn. Ik zou gewoon denken, omdat er gewoon weinig moslims zijn, zij een makkelijk pestmateriaal worden.”*

Aslihan bekijkt het vanuit een ander perspectief en geeft aan dat een (traumatische) ervaring van de dader zelf een mogelijke reden kan zijn waarom hij/zij zo heeft gehandeld.

“Dan ga ik toch daaraan denken van hè, is er toch een kleurling geweest die hij als moslim heeft gezien, die hem die hem onrecht heeft aangedaan? Was het een moslim die op dat moment niet als goede moslim heeft gehandeld? Wat ook heel goed kan. Ik zeg niet dat alle moslims engeltjes zijn.”

Fatma geeft specifiek aan dat de daders handelen vanuit een bepaald ideologie: “*zij (de daders) handelen vanuit een ideologie dat tegen moslims is.*”

Gezien de motieven is het slechts mogelijk om aan te geven dat de handelingen van de daders voort kunnen komen uit ideeën die zij hebben. Echter geven de respondenten niet aan dat de handelingen van de daders specifiek voortkomen uit een islamofobe ideologie.

4.3.7 Verandering in het leven na de ervaring

Acht van de tien respondenten geven aan dat het incident een verandering heeft gebracht in zijn/haar leven. Introvert worden, extra alert zijn, bepaalde aspecten beter beseffen, meer zekerheid hebben in wat je gelooft, volwassen worden, sterker worden zijn aspecten die worden benoemd door de respondenten. Hoewel een respondent bijvoorbeeld aangeeft dat het incident haar sterker heeft gemaakt, licht zij ook toe dat het incident haar heeft gekwetst en dat dit haar altijd zal bijblijven. Aan de ene kant kan de islamofobe ervaring een positieve invloed hebben in het leven, aan de andere kant kan het ook een negatieve invloed hebben. Specifiek in dit voorbeeld heeft het incident de respondent sterk gemaakt, wat positief is. Aan de andere kant geeft zij aan dat de ervaring haar altijd bij zal blijven en gekwetst heeft. Het incident kan ook emotionele en psychologische gevolgen met zich meebrengen.

De overige twee respondenten geven aan dat het incident niet (per se) iets veranderd heeft in hun levens. Seren (32 jaar) zegt bijvoorbeeld: “*Nee, absoluut niet. Daar kan ik heel kort in zijn. Ze zijn niet belangrijk genoeg.*” Seren licht toe dat misschien haar leeftijd en levenservaring hierin een rol speelt.

4.3.8 Organisaties en verenigingen, meldpunten

De vraag of de respondenten organisaties en/of verenigingen kennen die individuen helpen welke zijn geconfronteerd met islamofobie, werd voornamelijk beantwoord in het kader van meldpunten en/of een melding maken. De meeste respondenten geven aan geen melding te hebben gemaakt van het incident. Hiervoor worden diverse redenen gegeven. De meesten wisten het niet van de mogelijkheid of hebben er nooit bij stilgestaan. Een ander reden is dat een meldpunt toen nog niet bestond, waardoor de respondent geen melding heeft kunnen maken. Mocht een islamofobe incident in de toekomst weer voorkomen, dan geven enkele respondenten aan hiervan een melding te maken. Nu enkele respondenten op de hoogte zijn van meldpunten, reageren zij divers hierop. Twee respondenten geven aan onder bepaalde voorwaarden een melding te maken. Zo geeft Sule het volgende aan: “*Als ik weet wat voor*

uitkomst het kan leiden, wat zij ermee doen. Als ik daar echt vertrouwen en geloof in heb, dan zal ik een melding maken.”

Aslihan zegt: *“Als je niets zegt en een melding maakt voelt zo zwak voor mij. Ik vind dat je een probleem eerst zelf moet oplossen.”*

Weer twee andere respondenten geven aan dat zij geen melding zullen doen (in de toekomst), omdat zij niet ervan overtuigd zijn dat een melding een verandering zal brengen bij de daders of de toestand van islamofobie in Nederland over het algemeen. Ook het idee dat de registraties (getallen) niet veel betekent is een reden om geen melding te doen voor enkelen. Over het laatste is echter ook een andere mening aanwezig. Een respondent vertelt namelijk dat een melding bijdraagt aan de registratie. In die zin kan het zinvol zijn om een melding te doen, zodat men ziet dat het fenomeen ook voorkomt in de Nederlandse maatschappij.

4.3.9 Vertegenwoordiging/presentatie van moslims en de islam in Nederland in diverse kanalen

Alle respondenten geven aan dat de beeldvorming in de media over moslims/de islam over het algemeen negatief is. De negativiteit wordt benadrukt en de positieve zaken blijven onderbelicht en/of oppervlakkig. Er zijn echter ook respondenten die met een kritisch oog hiernaar kijken. Aan de ene kant wordt aangegeven dat er een negatieve beeldvorming heerst in de media over moslims, aan de andere kant wordt toegelicht waar die negatieve beeldvorming (gedeeltelijk) vandaan komt: *“Je hebt extremisten, die het volgens mij niet doen hoe het hoort. Daar heeft de media dan wel een bepaalde punt.”* (Aslihan, 29 jaar).

Wat betreft de vertegenwoordiging geven enkele respondenten aan dat er wel een verandering zichtbaar is in de politiek en in de media. Echter is deze verandering nog niet voldoende. Deze verandering dient volgens de respondenten voornamelijk plaats te vinden in omvang, wat momenteel volgens hen onvoldoende is:

“Wat je heel vaak ziet is dat moslims vertegenwoordigd worden door een aantal mensen. Daarmee bedoel ik je hebt maar tien mensen in Nederland die telkens namens de hele islamitische gemeenschap praten, dat moeten wij gaan vermijden. Daarin moet verandering gebracht worden.” (Ahmet, 27 jaar).

Hoewel de vertegenwoordiging onvoldoende is in de politiek, geeft een respondent wel aan dat de politiek meer toegankelijk is voor moslims wanneer zij vergelijkt met andere landen. Met

andere woorden wil zij aangeven hoe fijn het is dat de politiek wel toegankelijk is voor moslims in Nederland.

Hoe de respondenten met de huidige vertegenwoordiging of presentatie omgaan is in hoofdlijnen hetzelfde. Veel respondenten geven aan dat zij het al geaccepteerd hebben en/of niet voldoende macht beschikken om een verandering te kunnen brengen aan de negatieve beeldvorming in de media en als gevolg daarvan passief reageren:

“Onbewust heb ik al heel veel geaccepteerd merkte ik. Ik ben niet iemand die er heel boos over wordt, maar dan denk ik owh ja daar gaan ze weer zoals gewoonlijk. Het is geen goeie copingmechanisme vind ik zelf.” (Aslihan, 29 jaar)

Daarnaast geeft een geïnterviewde ook aan dat zij zich niet steeds wil voelen alsof zij zich moet verdedigen tegen iets, waardoor zij passief blijft: *“Als moslim zijnde wil ik mij niet steeds voelen alsof ik mij moet verdedigen tegen iets.”* (Merve, 24 jaar)

De respondenten reageren voornamelijk passief als het gaat om de media en politiek. In slechts enkele gevallen nemen de respondenten een actieve houding aan. Zij laten een tegengeluid horen door het nieuws vanuit een ander perspectief te delen in de eigen omgeving. Verder brengen enkele respondenten tijdens de verkiezingen hun stem uit, zodat zij in de politiek (enigszins) vertegenwoordigt kunnen worden.

Samengevat reageren enkele respondenten passief, omdat zij geen verandering kunnen brengen aan de negatieve beeldvorming in de media, zich niet wil verdedigen tegen iets waar zij eigenlijk niets mee te maken heeft en de negatieve beeldvorming geaccepteerd heeft. Sommige respondenten reageren daarentegen actief, door een tegengeluid te delen in de eigen omgeving van de negatieve beeldvorming en te stemmen tijdens de verkiezingen.

4.3.10 Omgang met niet zelf ervaren anti-moslim sentiment binnen en buiten Nederland

De helft van de respondenten heeft het gehad over de oorlog tussen Rusland en Oekraïne en hoe er met de Oekraïense vluchtelingen wordt omgegaan. Deze respondenten vermelden hoe goed zij het vinden dat zij met open armen worden ontvangen en op diverse vlakken veel voor de Oekraïense vluchtelingen wordt gedaan. Echter geven zij aan dat zij ook een soortgelijke houding hadden willen zien voor vluchtelingen die uit een Islamitisch land komen.

Esma bijvoorbeeld is het gesprek aangegaan met haar collega's:

“Ik had de vraag gesteld wat is het verschil tussen de oorlog in Oekraïne en de oorlog elders. Dan krijg je als antwoord: ‘ja dat is dichtbij’. Ja, maar wat maakt het anders? Wat maakt een mens anders, dat je een mens op een andere manier gaat benaderen, maar behandelen vooral?”

Niet alleen Esmā, maar ook andere respondenten ondervragen de status van het mens zijn. De kritische vraag die hierbij gesteld kan worden is of er (daadwerkelijk) een onderscheid wordt gemaakt tussen moslimvluchtelingen en niet-moslim vluchtelingen? Zo ja, wat het (empirisch) onderscheid is?

In een ander voorbeeld vertelt Aslihan hoe trotst zij is op de mensen in Nederland dat zij vluchtelingen met open armen hebben ontvangen. Zij begrijpt ook dat er een bekendheid is met de Oekraïense vluchtelingen en dat het niet vreemd aanvoelt. Echter geeft zij ook aan dat zij trots had willen zijn op de mensen in Nederland op andere momenten. Bijvoorbeeld met de Palestijnen en Syrische mensen. Ze uit haar gedachten met de volgende woorden: *“Tegelijk denk je ook van hē keken ze maar niet naar uiterlijk of religie. Zouden ze maar naar een mens als mens kunnen kijken.”*

4.4 Deelconclusie

De deelvraag luidde als volgt: “hoe spreken Turks-Nederlandse moslims tussen de 16-35 jaar in Nederland over islamofobie en hoe zeggen zij ermee om te gaan?”

De respondenten omschrijven islamofobie op verschillende wijzen. In de omschrijvingen komen de volgende motieven echter regelmatig voor: angst, haat, vooroordelen, onwetendheid over moslims en de islam. Ook plaats een respondent de kanttekening dat het fenomeen niet eenvoudig te definiëren is. Opvallend is dat in geen enkel omschrijving een verwijzing wordt gemaakt naar islamofobie als zijnde een ideologie. De term wordt niet gehanteerd als een academisch concept, maar wordt meer gebruikt met een bepaalde gevoelswaarde.

Hoe de respondenten met deze incidenten omgaan, met andere woorden welke coping strategieën zij inzetten, is variërend. De respondenten reageren zowel passief, als actief. Het is mogelijk om aan te geven dat de passieve houding in vergelijking tot de actieve houding vaker voorkomt bij de Turks Nederlandse moslims. De passieve houding houdt in dat de respondenten bij een incident (on)bewust ervoor hebben gekozen om de confrontatie niet aan te gaan. De actieve houding houdt in dat de respondenten het gesprek aangaan, empathie tonen aan de dader, mentale steun zoeken in de eigen omgeving, opkomen voor hunzelf, en relativeren (onder

meer in de religie zelf). De context waarin het incident zich voordoet speelt ook een belangrijke rol in hoe de respondenten reageren op het incident.

Uit dit onderzoek blijkt dat de passieve, vermijdende strategie de meest toegepaste copingstrategie is. Meeste geïnterviewden kiezen het liefst voor om de situatie of het incident te vermijden en niet (of beperkt) te reageren op de dader. De vermijdende copingstrategie komt tot uiting vanwege de volgende negen aspecten: shock, angst, afhankelijke positie, niet standvastig zijn, geen steun van de omgeving krijgen, niets aantrekken van wat andere mensen denken en zeggen, verstoeld staan, gevoelens van onmacht, niet openstaan voor dialoog, en de sfeer niet verpesten. Gezien de negen aspecten kan het incident zelf, de andere partij, de relaties tussen dader, slachtoffer en omstanders, en inschattingen van het eigen karakter leiden tot het toepassen van de vermijdende copingstrategie.

Enkele respondenten geven achteraf aan dat zij anders gereageerd zouden willen hebben op het incident/de dader. Dit heeft voornamelijk betrekking op respondenten die in eerste instantie passief hebben gereageerd op een incident, en achteraf een actieve houding zouden willen nemen. Wegens diverse aspecten zoals shock, gevoelens van onmacht, afhankelijke positie en dergelijke hebben de respondenten, in eerste instantie, (on)bewust ervoor gekozen om de vermijdende strategie toe te passen. Nu de respondenten de onverwachte islamofobe reactie hebben verwerkt, zichzelf (de karaktereigenschappen) hebben ontwikkeld en/of niet (meer) in een afhankelijke positie verkeren en dergelijke geven zij aan dat zij actief zouden willen reageren op de dader/het incident.

Hoewel de passieve houding in dit onderzoek vaker naar voren komt, is de actieve houding ook aanwezig bij de respondenten. Deze bestaat uit een vijftal copingstrategieën: de verbindende copingstrategie, de copingstrategieën van het empathie tonen, het delen, het relativeren en het zelf verdedigen. De verbindende copingstrategie is het meest gebruikte actieve copingstrategie in dit onderzoek. Enkele respondenten gaan het gesprek aan om enigszins de negatieve gedachten – die verbonden zijn aan zijn/haar religie – weg te nemen. Zoals vermeld is een ander actief copingstrategie de copingstrategie van het empathie tonen. Sommige respondenten proberen ook de redenen te achterhalen waarom de dader op die manier handelt. Zij proberen begripvol te blijven, onlangs wat zij hebben ervaren. Een derde actieve copingstrategie die enkele informanten hebben benoemd gaat over het delen van het incident. De Turks Nederlandse moslims delen hun islamofobe ervaringen met hun familieleden en vrienden om hun hart op te luchten en steun te krijgen. In slechts een geval werd het incident gedeeld om samen met vrienden en familie hierover te lachen. De respondent was echter niet

bewust dat het om een islamofobe incident ging op het moment dat zij dit deelde. Een vierde actieve copingstrategie is de copingstrategie van het relativiseren. Enkele respondenten geven aan dat zij geruststelling en vertrouwen in hun geloof vinden en hun helpt in hun dagelijkse leven. De laatste actieve copingstrategie die wordt toegepast is de verdedigingsstrategie. Dit houdt in dat de respondenten opkomen voor zichzelf en zich niet laten discrimineren. In de meeste gevallen gebeurde dit op individueel niveau, slechts in een geval heeft dit plaatsgevonden in groepsverband. Zowel moslims, als niet-moslims kwamen bijeen om zich te verdedigen tegen de anti-islam protest van de Pegida demonstranten.

Afsluitend komen de copingstrategieën van Omlo en Aziza gedeeltelijk overeen met de copingstrategieën uit dit onderzoek. De twee copingstrategieën (verbindende en vermijdende strategie) van Omlo en de drie copingstrategieën (relativering, communicatie en steun) van Aziza is terug te vinden in de antwoorden van de respondenten. De inhoud van deze strategieën is echter niet volledig hetzelfde als de inhoud van de copingstrategieën uit dit onderzoek. Er zitten nuances in, welke in het deelhoofdstuk gedetailleerd zijn beschreven. Uit dit onderzoek zijn daarnaast twee copingstrategieën naar voren gekomen, welke niet benoemd worden door en overeenkomen met de copingstrategieën van Aziza en Omlo: de copingstrategie van empathie tonen en de copingstrategie van het zelf verdedigen. De polariserende en conformerende copingstrategieën van Omlo vallen in dit onderzoek, gezien de antwoorden van de respondenten, geheel buiten beschouwing.

Hoofdstuk 5 Discussie

In dit onderzoek stond de volgende vraag centraal: Hoe gaan Nederlandse moslims met een Turkse achtergrond tussen de 16 – 35 jaar om met islamofobie? Hieronder beschrijf ik de belangrijkste bevindingen.

De term islamofobie is een term die tot de dag van vandaag wordt bediscussieerd en mogelijk in de toekomst ook een term zal zijn die ter discussie gesteld zal worden. Het Runnymede rapport heeft niet alleen leven geblazen in de term islamofobie, maar heeft ook belangrijk invloed gehad op hoe deze term begrepen kan worden in diverse velden. Als wij kijken binnen de wetenschap dan komt naar voren dat sommige wetenschappers islamofobie meer omschrijft als haat of afkeer tegenover moslims en de islam, en enkele wetenschappers islamofobie meer definiëren als een vorm van racisme. Bij de eerste omschrijving wordt islamofobie gedefinieerd als een fobie, waaruit angst en afkeer bijvoorbeeld voortkomen en die op zijn beurt nadelige gevolgen kan hebben voor moslims. De tweede omschrijving daarentegen richt zich meer op de uitsluiting, ongelijke behandeling van moslims.

In dit onderzoek belichten de respondenten in hun definitie van islamofobie niet alleen de aspecten haat en afkeer, maar ook uitsluiting en ongelijke behandeling. De definities van islamofobie van de respondenten vertonen enigszins ook een relatie met hun islamofobe ervaringen. Dit houdt in dat een respondent die een ervaring heeft gehad met discriminatie vanwege zijn religieuze identiteit, ook de term discriminatie heeft benoemd in de eigen definitie van islamofobie, en andersom. Ook komt naar voren dat de respondenten geen scherpe definitie formuleren van het fenomeen. Zij spreken wel over alle mogelijke vormen van negatieve beeldvorming over en gedrag tegenover moslims, maar maken geen scherp onderscheid maken over wat wel en niet valt onder islamofobie. Om het kort aan te duiden gebruiken de respondenten de term niet als een academisch concept, maar als een bepaalde gevoelswaarde.

Zoals voorheen vermeld werd in dit onderzoek de definitie van islamofobie van Ineke van der Valk als basis genomen. In deze definitie werd niet alleen de emotionele- en gedragselementen in acht genomen, zoals in de Runnymede definitie van islamofobie, maar ook de cognitieve elementen. De verwijzing naar islamofobie als zijnde een ideologie is in die zin ook belangrijk in haar definitie. Terugkerend op hoe de respondenten islamofobie definiëren is het opmerkelijk dat het woord ideologie niet benoemd wordt. Ook wordt in deze definities geen enkel verwijzing gemaakt naar islamofobie als zijnde een ideologie. Dit onderzoek heeft

dan ook geen inzicht verkregen op islamofobie als een ideologie en de relatie van deze ideologie met de islamofobe incidenten. Nadere informatie hierover volgt.

Naast een variëteit in de definities, is er ook een variëteit te zien in de copingstrategieën. Uit het literatuuronderzoek is naar voren gekomen dat individuen diverse copingstrategieën kunnen toepassen (inspanningen kunnen verrichten) om een stressvolle en emotionele levenservaring zoals islamofobie te overwinnen, te verminderen of te accepteren. Omlo staat stil bij vier soorten copingstrategieën en Aziza bij drie soorten copingstrategieën. De vier copingstrategieën van Omlo zijn allemaal gericht op de daders of op de als negatief ervaren omgeving: 1. Polariserend (men gaat de confrontatie aan), 2. Vermijdend (men vermijdt het incident), 3. Conformerend (men past zich aan de omgeving aan om conflicten te voorkomen), 4. Verbinding (men zoekt het gesprek met de omgeving). De drie copingstrategieën van Aziza daarentegen zijn allemaal gericht op het zelf psychologisch verwerken van de negatieve ervaring: 1. Relativering en troost (onder meer in de religie zelf), 2. Steun bij eigen omgeving zoeken, 3. Hulp van een therapeut zoeken.

Uit diverse wetenschappelijk onderzoeken zowel binnen, als buiten Nederland blijkt dat moslims diverse strategieën ter beschikking staan om met islamofobie om te gaan. Het incident vermijden, in gesprek gaan met de dader, het veroordelen van het incident, steun zoeken bij vrienden/familieleden/deskundigen/religie, daders uitschelden, overgaan tot verzoening en/of verbinding, vrijwilligerswerk verrichten zijn enkele strategieën die naar voren zijn gekomen. In meeste gevallen (in de onderzochte artikelen) vertonen deze omgangsvormen overeenkomsten met de copingstrategieën van Omlo en Aziza.

Uit dit onderzoek blijkt dat Nederlandse moslims met een Turks achtergrond ook op diverse manieren omgaan met islamofobie. De respondenten gaan zowel passief, als actief om met het fenomeen. Wel kan aangegeven worden dat de respondenten meer passief reageren, dan actief. De context van de ervaring speelt hierin een onmiskenbare rol. Zo blijkt dat de respondenten in dit onderzoek de passieve, vermijdende copingstrategie hebben toegepast (bij een eigen ervaring met islamofobie) vanwege: shock, angst, afhankelijke positie, niet standvastig zijn, geen steun van de omgeving krijgen, niets aantrekken van wat andere mensen denken en zeggen, versteld staan, gevoelens van onmacht, niet openstaan voor dialoog, en de sfeer niet verpesten. Met andere woorden kan het incident zelf, de andere partij, de relaties tussen dader, slachtoffer en omstanders, en inschattingen van het eigen karakter de oorzaak zijn voor het toepassen van de vermijdende copingstrategie. Bijzonder is dat enkele respondenten, die passief hebben gereageerd, achteraf anders gereageerd zouden willen hebben op het

incident/ de dader. Dit komt alsmede doordat zij (binnen dit tijdbestek) de onverwachte islamofobe reactie hebben verwerkt, zichzelf (de karaktereigenschappen) hebben ontwikkeld en/of niet (meer) in een afhankelijke positie verkeren.

De actieve houding komt op vijf manieren tot uiting in dit onderzoek: de verbindende copingstrategie, de copingstrategieën van het empathie tonen, het delen, het relativeren en het zelf verdedigen. Deze copingstrategieën worden ook met diverse redenen toegepast door de Nederlandse moslims met een Turkse achtergrond. Bij de verbindende copingstrategie bijvoorbeeld gaan enkele respondenten het gesprek aan om enigszins de negatieve gedachten – die verbonden zijn aan zijn/haar religie – weg te nemen. Dit is ook het meest toegepaste actieve copingstrategie. Een ander reden waarom sommige respondenten een actieve houding aannemen is, omdat zij de redenen proberen te achterhalen waarom de dader op die manier heeft gehandeld. Zij proberen begripvol te blijven, onlangs wat zij hebben ervaren. Een derde reden heeft betrekking tot het delen van het incident. De Turks Nederlandse moslims delen hun islamofobe ervaringen met hun familieleden en vrienden om hun hart op te luchten en steun te krijgen. Een vierde reden omvat het relativeren. Dit komt erop neer dat de respondenten geruststelling en vertrouwen in hun geloof vinden en hun helpt in hun dagelijkse leven. De laatste reden is het verdedigen. Dit houdt in dat de respondenten opkomen voor zichzelf en zich niet laten discrimineren. In de meeste gevallen gebeurde dit op individueel niveau, slechts in een geval heeft dit plaatsgevonden in groepsverband.

Ook op islamofobie in de media en politiek reageren de respondenten actief en passief. De passiviteit wordt veroorzaakt omdat de respondenten geen verandering kunnen brengen aan de negatieve beeldvorming in de media, zich niet wil verdedigen tegen iets waar zij eigenlijk niets mee te maken hebben, en/of de negatieve beeldvorming geaccepteerd hebben. De actieve houding komt neer op het delen van een tegengeluid in de eigen omgeving van de negatieve beeldvorming en het stemmen tijdens de verkiezingen.

Wat betreft de ervaringen die de respondenten niet zelf hebben ervaren maar hebben gezien in het nieuws reageren zij voornamelijk passief. De respondenten geven aan dat zij een spanning willen voorkomen door niet te reageren. Daarnaast geven zij weer dat een gesprek niets oplevert, andere (moslims) al reageren en niet een behoefte is om actief te reageren, geen tijd hebben en/of niet eraan gedacht hebben om te reageren. Zij reageren actief (soms alleen in de eigen omgeving) om de eigen standpunt kenbaar te maken en kritiek te leveren op het incident.

Terugkerend op de copingstrategieën van Omlo en Aziza, deze komen gedeeltelijk overeen met de copingstrategieën uit dit onderzoek. De twee copingstrategieën (verbindende en vermijdende strategie) van Omlo en de drie copingstrategieën (relativering, communicatie en steun) van Aziza zijn terug te vinden in de antwoorden van de respondenten. De inhoud van de strategieën van Omlo en Aziza is echter niet volledig hetzelfde als de inhoud van de copingstrategieën uit dit onderzoek. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat diverse individuen (die in het onderzoek worden meegenomen) kan leiden tot diverse onderzoeksresultaten. Daarnaast zijn in dit onderzoek twee copingstrategieën naar voren gekomen, welke niet benoemd worden door en overeenkomen met de copingstrategieën van Aziza en Omlo: de copingstrategie van empathie tonen en de copingstrategie van het zelf verdedigen. De polariserende en conformerende copingstrategieën van Omlo vallen in dit onderzoek, gezien de antwoorden van de respondenten, geheel buiten beschouwing.

Hoewel deze resultaten enigszins een beeld geven over hoe Nederlandse moslims met een Turks achtergrond tussen de 16-35 jaar omgaan met islamofobie, is dit niet een representatie voor de gehele doelgroep in Nederland. Veel respondenten waren afkomstig uit Rotterdam. Daarnaast hadden de meeste respondenten een leeftijd tussen de 20-30 jaar en waren hoogopgeleid. Een betere variatie in de demografische ligging van de respondenten, leeftijd en opleiding, zou tot andere onderzoeksresultaten kunnen leiden. In een vervolgonderzoek kan dit worden meegenomen. Ook kan de doelgroep over het algemeen aangepast worden om meer inzichten te verkrijgen over hoe moslims omgaan met islamofobie in Nederland.

In dit onderzoek werd ook getracht om informatie te verschaffen over islamofobie als zijnde een ideologie. De bevindingen van dit onderzoek waren te beperkt om een uitspraak hierover te doen. De respondenten kenden immers de daders niet of zij kennen de daders onvoldoende. Sommige respondenten hebben wel hun eigen mening gegeven over waarom de dader een dergelijk handeling zou kunnen doen. Dit geeft wel een idee over wat de respondenten denken, maar geeft geen informatie over de daders en of zij handelden vanuit een islamofobe ideologie. Het is mogelijk een onderzoek te doen naar alleen de daders van dergelijke incidenten om hierover meer informatie te winnen.

Tot slot kunnen meldpunten voor islamofobie het initiatief nemen om meer burgers in Nederland te bereiken. In dit onderzoek kwam immers naar voren dat niet alle respondenten afwisten van zo een meldpunt. Dit heeft uiteraard ook gevolgen voor de registratie en de rapporten die gepubliceerd worden en informatie verstrekken over het aantal incidenten. Ook kunnen deze meldpunten toelichten wat er wordt gedaan met de meldingen, los van het

registreren. Het gevoel dat een melding niets oplevert kan daarmee enigszins gewonnen worden.

Bibliografie

- Abaaziz, Ibtisamm. 2015. *Meld Islamofobie: Jaarrapport 2015*. Den Haag: Meld Islamofobie.
- SPIOR. 2016. *Onderzoeksrapport: Islamofobie in zicht*. Rotterdam: SPIOR.
- Abaaziz, Ibtisamm. 2019. *Alledaagse islamofobie in Nederland: een verkennend onderzoek*. Den Haag: Meld Islamofobie.
- Abu Rubieh, Abeer. 2017. "Coping with Islamophobia." Masterscriptie, Universiteit van Amsterdam.
- Ali, Hadeel. "The experiences and mental health impact of Islamophobia on Muslim Americans following the U.S. Presidential election: A hermeneutic phenomenological study." PhD proefschrift, Universiteit van Denver.
- Allen, Chris. 2010. *Islamophobia*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Allen, Chris. 2020. *Reconsidering Islamophobia: A radical rethinking of a contested concept*. Londen: Palgrave Macmillan.
- Andriessen, I. 2017. *Discriminatie herkennen, benoemen en melden*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Bayrakli Enes, en Farid Hafez. 2019. *European Islamophobia report 2019*. Istanbul: SETA.
- Bleich, Erik. 2011. "What is Islamophobia and how much is there?: Theorizing and measuring an emerging comparative concept." *American Behavioral Scientist* 55 (12): 1581-1600.
- Brondolo, Elizabeth, Ricardo Rieppi, Kim P. Kelly, en William Gerin. 2003. "Perceived racism and blood pressure: A review of the literature and conceptual and methodological critique." *Psychosomatic Medicine*, 65: 1003-1011.
- Cesari, Jocelyne. 2006. *Securitization and religious divides in Europe: Muslims in Western Europe after 9/11- Why the term Islamophobia is more a predicament than an explanation*. Europa: The Changing Landscape of Citizenship and Security 6th PCRD of European Commission.
- Council on American-Islamic Relations (CAIR). 2017. *Civil rights report 2017*. California: CAIR.
- De Koning, Martijn. 2019. *Vijf mythen over islamofobie*. Antwerpen: Yunus Publishing.
- De Nolf, Ans, Leen d'Haenens, en Abdelwahed Mekki-Berrada. 2021. "Face to face with anti-muslim sentiment: A qualitative study in the coping mechanisms of young yollge and university muslim students and graduates in Flanders." *Religions*, 12 (135): 1-16.

- Easat-Daas, Amina. 2019. "The gendered dimension of Islamophobia in Belgium." In *The Routledge international handbook of Islamophobia*, geredigeerd door Irene Zempi en Imran Awan, hoofdstuk 10. Abingdon: Routledge.
- Esposito, John en Ibrahim Kalin. 2011. *Islamophobia: the challenge of pluralism in the 21st century*. New York: Oxford University Press.
- European Network Against Racism (ENAR). 2017. *Racism & Discrimination in employment in Europe 2013-2017*. Brussel: ENAR.
- Field, Clive. 2007. "Islamophobia in contemporary Britain: The evidence of the opinion Polls, 1988-2006." *Islam and Christian-Muslim relations*, 18: 447-477.
- Halliday, Fred. 1999. "Islamophobia reconsidered." *Ethnic and racial studies*, 22 (5): 892-902.
- Hödl, Klaus. 2010. "Islamophobia in Austria: The recent emergence of anti-Muslim sentiments in the country." *Journal of Muslim Minority Affairs*, 30 (4): 443-456.
- Hussein, Dilwar. 2004. "The impact of 9/11 on British Muslim identity." In *Islam and the West post 9/11*, geredigeerd door Ron Geaves, 115-129. Londen: Ashgate.
- Jasinskaja-Lathi, Inga, Karmela Liebkind, en Erling Solheim. 2008. "To identify or not to identify? National disidentification as an alternative reaction to perceived ethnic discrimination." *Applied Psychology*, 58: 105-128.
- Kaya, Ayhan. 2014. "Islamophobia." In *The Oxford Handbook of European Islam*, geredigeerd door Jocelyne Cesari, 1-31. Oxford: Oxford University Press.
- Lazarus, Richard, en Susan Folkman. 1984. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Lean, Nathan. 2019. "The debate over the utility and precision of the term islamophobia." In *The Routledge international handbook of Islamophobia*, geredigeerd door Irene Zempi en Imran Awan, hoofdstuk 1. Abingdon: Routledge.
- Lechner, Frank. 2007. "Redefining national identity: Dutch evidence on global patterns." *International Journal of Comparative Sociology* 48 (4): 355-368.
- Martin-Munoz, Gema. 2010. "Unconscious Islamphobia." *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, 8: 21-28.
- Meer, Nasar, en Tariq Modood. "Refutations of racism in the 'Muslim question'." *Patterns of Prejudice*, 43 (3-4): 335-354.
- Milton-Edwards, Beverley. 2002. "Researching the radical: The quest for a new perspective." In *Interpreting Islam*, geredigeerd door Hastings Donnan, 32-50. Londen: Sage Publications.

- Najib, Kawtar, en Peter Hopkins. 2019. "Veiled Muslim women's strategies in response to Islamophobia in Paris." *Political Geography*, 73: 103-111.
- Omlo, Jurriaan, en Ewoud Butter. 2020. *Utrecht is mijn stad: Cijfers en verhalen over discriminatie en stigmatisering van moslims in Utrecht*. Utrecht: bureau Omlo.
- Peters, Ruud, en Sipco J. Vellenga. 2007. "Contested Tolerance: Public discourses in the Netherlands on Muslim migrants." In *Soziale Welt - Konfliktfeld Islam in Europa* 17: 221-240.
- Sayyid, Salman. 2014. "A measure of Islamophobia." *Islamophobia studies journal*, 2 (1): 10-25.
- Sunier, Thijl. 2010. "The national 'domestication' of religion in Europe." In *Religious newcomers and the nation state: Political culture and organized religion in France and the Netherlands*, geredigeerd door Erik Sengers en Thijl Sunier, 1-22. Delft: Eburon.
- Sunier, Thijl. 2010. "Islam in the Netherlands: A nation despite religious communities?" In *Religious newcomers and the nation state: Political culture and organized religion in France and the Netherlands*, geredigeerd door Erik Sengers en Thijl Sunier, 115-130. Delft: Eburon.
- The Runnymede Trust. 1997. *Islamophobia: A challenge for us all*. Londen: The Runnymede Trust.
- The Runnymede Trust. 2017. *Islamophobia: Still a challenge for us all*. Londen: The Runnymede Trust.
- Van der Valk, Ineke. 2012. *Islamofobie en discriminatie*. Amsterdam: Pallas Publications.
- Van der Valk, Ineke. 2017. *Monitor moslimdiscriminatie: Derde rapportage*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Van Dam, Peter, en Paul van Trigt. 2015. "Religious regimes: rethinking the societal role of religion in post-war Europe." *Contemporary European History*, 24 (2): 213-232.
- Van Es, Margaretha. 2019. "The promise of the social contract: Muslim perspectives on the culturalization of citizenship and the demand to denounce violent extremism." *Ethnic and Racial Studies*, 42 (16): 141-158.
- Van Es, Margaretha. 2020. "Roasting a pig in front of a mosque: How pork matters in Pegida's anti-islam protest in Eindhoven." *Religions*, (11) 7: 1-16.
- Van Wonderen, Ron, en Maaïke van Kapel. 2017. *Oorzaken en triggerfactoren moslimdiscriminatie in Nederland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Vellenga, Sipco. 2018. "Anti-semitism and Islamophobia in the Netherlands." *Journal of contemporary religion*, 33 (2): 175-192.

Vertovec, Steven. 2002. "Islamophobia and Muslim recognition in Britain." In *Muslims in the West*, geredigeerd door Yvonne Yazbeck Haddad, 19- 33. New York: Oxford University Press.

Werbner, Pnina. 2005. "Islamophobia: Incitement to religious hatred." *Anthropology Today* 21, no. 1: 5-9.

Zemni, Sami. 2011. "The shaping of Islam and Islamophobia in Belgium." *Race & Class*, 53 (1): 28-44.

Websites:

Algemeen Dagblad. "Halsema verplaatst 'protestbarbecue' Pegida voor de deur van moskee." Geraadpleegd op 13 april 2022.

<https://www.ad.nl/amsterdam/halsema-verplaatst-protestbarbecue-pegida-voor-de-deur-van-moskee~a28f0edc/>

Al Nisa. 2015. "Al Nisa en islamofobie." Geraadpleegd op 18 juli 2021.

<https://www.alnisa.nl/al-nisa-en-islamofobie/>

Aziza-Hill, Margari. 2015. "Strategies for coping with islamophobia." Geraadpleegd op 13 oktober 2021.

<https://margariaziza.com/2015/02/13/strategies-for-coping-with-islamophobia/>

Bakali, Naved (whyislam.org). "Understanding islamophobia." Geraadpleegd op 18 april 2022.

<https://www.whyislam.org/islamophobia/>

KRO-NCRV. 2017. "Islamofobie neemt toe." Geraadpleegd op 12 januari 2021.

<https://pointer.kro-ncrv.nl/islamofobie-neemt-toe>

Leeuw Alexander (NAPnieuws). 2012. "Islamofobie als ideologie." Geraadpleegd op 2 maart 2021.

<https://www.napnieuws.nl/2012/01/13/islamofobie-als-ideologie/>

NRC Handelsblad. 2018. "Pegida mag geen varkens roosteren." Geraadpleegd op 13 april 2022.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/05/26/protest-pegida-mag-geen-varkens-roosteren-a1604346>

NRC Handelsblad. 2018. "Varkensbarbecue anti-islamgroep bij moskee afgeblazen." Geraadpleegd op 13 april 2022.

<https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/d2286e79-df8b-4c90-9994-0ee12bde1/?context=1516831>

Omlo, Jurriaan (Republiek Allochtonië). 2015. "Hoe migranten omgaan met discriminatie. Radicaliseren, terugtrekken of verdragen?" Geraadpleegd op 10 oktober 2021.

<https://www.republiekallochtonie.nl/blog/achtergronden/hoe-migranten-omgaan-met-discriminatie-radicaliseren-terugtrekken-of-verdragen>

Schiedamsnieuws. “Burgemeester Schiedam verbiedt demonstratie bij moskee.”

Geraadpleegd op 13 april 2022.

<https://www.schiedamsnieuws.nl/burgemeester-schiedam-verbiedt-demonstratie-bij-moskee/>

Richardson, Robin (Insted). 2012. “Islamophobia or anti-Muslim racism – or what?: Concepts and terms revisited.” Geraadpleegd op 16 maart 2021.

<http://www.insted.co.uk/>

The Runnymede Trust. n.d. “About us”. Geraadpleegd d.d. 19 februari 2021.

<https://www.runnymedetrust.org/about/about-us>

Van der Valk, Ineke (Republiek Allochtonië). 2013. “Ineke van der Valk over islamofobie.”

Geraadpleegd op 2 maart 2021.

<https://www.republiekallochtonie.nl/blog/achtergronden/ineke-van-der-valk-over-islamofobie>

Bijlagen

Bijlage 1

Chris Allen's definitie van islamofobie:

“Islamophobia is an ideology, similar in theory, function and purpose to racism and other similar phenomena, that sustains and perpetuates negatively evaluated meaning about Muslims and Islam in the contemporary setting in similar ways to that which it has historically, although not necessarily as a continuum, subsequently pertaining, influencing and impacting upon social action, interaction, response and so on, shaping and determining understanding, perceptions and attitudes in the social consensus – the shared languages and conceptual maps – that inform and construct thinking about Muslims and Islam as Other. Neither restricted to explicit nor direct relationships of power and domination but instead, and possibly even more importantly, in the less explicit and everyday relationships of power that we contemporarily encounter, identified both in that which is real and that which is clearly not, both of which can be extremely difficult to differentiate between. As a consequence of this, exclusionary practices – practices that disadvantage, prejudice or discriminate against Muslims and Islam in social, economic and political spheres ensue, including the subjection to violence – are in evidence. For such to be Islamophobia however, an acknowledged ‘Muslim’ or ‘Islamic’ element – either explicit or implicit, overtly expressed or covertly hidden, or merely even nuanced through meanings that are ‘theological’, ‘social’, ‘cultural’, ‘racial’ and so on, that at times never even necessarily name or identify ‘Muslims’ or ‘Islam’ – must be present (Allen 2010, 190)”

Bijlage 2

Logboek respondenten

Weggelaten in deze weergave.

Bijlage 3

Diepte-interview vragen:

- Introductievragen (leeftijd, geslacht, woonplaats (onderscheid stad/dorp), opleiding/baan)
- Definieert u uzelf als moslim?
- Hoe denkt u dat de islam en moslims in Nederland vertegenwoordigd worden in diverse kanalen, bijvoorbeeld in de media en in de politiek? Hoe gaat u hiermee om?
- Wat verstaat u onder islamofobie?
- U bent slachtoffer geweest van racisme, discriminatie en andere vormen van uitsluiting, omdat u moslim bent. Wat zijn uw ervaringen? (Emoties en incident zelf)
- Hoe bent u met het islamofobe incident omgegaan?
 - * Waarom heeft u ervoor gekozen op een dergelijke wijze met islamofobie om te gaan? (Mogelijke subvraag)
 - * Zou u het nu anders aangepakt hebben? (Mogelijke subvraag)
 - * Heeft het islamofobe incident u leven verandert? Zo ja, op welke wijze? (Mogelijke subvraag)
- Kent u persoonlijk de dader? Zo ja, welke motieven heeft volgens u de dader tot de daad gebracht?
- Hoe bent u na het incident met islamofobie omgegaan?
 - * Kent u organisaties of verenigingen die mensen helpen die met islamofobie zijn geconfronteerd? (Mogelijke subvraag)
- Heeft u gereageerd op antimoslim sentimenten binnen en buiten Nederland die u niet zelf heeft ervaren, maar wel heeft gelezen, gezien of gehoord. Zo ja, hoe bent u hiermee omgegaan? Hoe heeft u hierop gereageerd? (Voorbeeld Christchurch of Pegida demonstraties).

Bijlage 4

Diepte-interviews getranscribeerd.

Weggelaten in deze weergave.